

ЎЗБЕКИСТОН ССР МАОРИФ МИНИСТРЛИГИ
САДРИДДИН АЙНИЙ НОМИДАГИ
САМАРҚАНД ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУТИ

ҲАКИМА ҲАСАНОВА

АЁЛ ҚАЛБИНИНГ
КУЙЧИСИ

Масъул муҳаррир
филология фанлари кандидати Ҳ. И. УМУРОВ

ЎЗБЕКИСТОН ССР «ФАН» НАШРИЕТИ
ТОШКЕНТ—1976

МУНДАРИЖА

Сўз боши	3
Зулфиянинг эстетик принциплари	5
Шоира лирикаси тема ва образлари	21
Шоир образи ва лирик қаҳрамон	23
Хаёлимда доим сенсан азиз ёр	32
Халқлар дўстлиги ва тинчлик мавзун	38
Шоиранинг лиро-эпик асарлари	49
Хулоса	52
Адабиётлар	56

На узбекском языке

Хакима Хасанова

ПЕВЕЦ ЖЕНСКИХ СЕРДЕЦ

*Садриддин Айний номидаги Самарқанд давлат педагогика
институтининг илмий совети томонидан нашрга тасдиқланган.*

Муҳаррир Қ. Партиева
Техмуҳаррир Т. Шалюк
Корректор О. Абдуллаева

Р08439. Теришга берилди 10/Х1-76 й. Босишга рухсат этилди 1/Х1-76 й. Формати 84×108^{1/32}. Босмахона қоғози № 1. Босма л. 3,15. Қоғоз л 0,937. Ҳисоб-нашриёт л. 3,0. Нашриёт № В-165. Тиражи 2000. Баҳоси 12 т.

Ўзбекистон ССР „Фан“ нашриётининг босмахонаси, Тошкент, М. Горький проспекти, 79. Заказ 293.

Нашриёт адреси: Тошкент, Гоголь кўчаси, 70.

СУЗ БОШИ

Ўзбекистон халқ шоираси, СССР Давлат мукофотининг лауреати, Ҳамза номли республика Давлат мукофоти, Жаваҳарлал Неру ва Халқаро «Нилуфар» мукофотларининг лауреати Зулфия ўзбек совет адабиётининг йирик намояндаларидан биридир. Буюк давримизни, қаҳрамон замондошларимизни, бахтли ҳаётимизни, озод ва бахтиёр хотин-қизларимиз бахт-иқболини баралла куйлаётган ёрқин талантдир.

Қардошлик оиласида кундан-кун гуллаб яшнаётган, доврўғи оламга дoston бўлаётган серқуёш Ўзбекистонимиз гўзал боғ, чаманзор бўлса, улкан сўз санъаткори шоира Зулфия ана шу боғнинг, чаманзорнинг ҳақиқий мафтўни, шеърият гулшанининг куйчи булбулидир. Шунинг учун ҳам атоқли совет ёзувчиси Николай Тихонов:

«Бизнинг қалин дўстимиз, азиз Зулфия янги ўзбек шеъриятининг илк булбулидир. У ёруғликка чиққан ўзбек аёлларининг озод меҳнатини, янги ҳаётга дадил қадам босган хотин-қизларни, суюкли юртини, унинг ажойиб табиатини тўлиб-тошиб куйлайди»¹ — деб шоирамизни жуда юксак баҳолаган эди.

Шоира номи айтилганда, кўз ўнгимизда баҳордек жилвакор, қуёшдай ҳароратли, дарёдай мавжли, севги, садоқат ва вафодорлик барқарор ажойиб шеърият чаманзори гавдаланади. Бу шеърият чаманзори китобхонни ўзига сеҳрлайди, уни сарҳуш этади, уни келажакка парвоз эттиради, улкан орзу-умидларга тўлдиради, ҳаяжонлантиради.

¹ Николай Тихонов. Булбул, «Шарқ юлдузи, 1965, 10-сон, 5-бет.

«Зулфиянинг қирқ йилдан ортиқроқ ижод маҳсулини жам қилиб, унинг туб моҳиятини бир оғиз сўз билан ифода қилмоқчи бўлсак, бу ижоднинг бош мавзун — Совет Шарқи аёлининг улуғ инқилоб туфайли эришган беқиёс бахти, Шоиранинг барча асарлари шу бахт мадҳиясидир»².

Зулфиянинг ижод хазинаси бой ва жанр жиҳатидан ранг-барангдир. Шоира 40 дан ортиқ асар муаллифи. Унинг жўшқин лирикаси, севги ва қаҳрамонликни улуғловчи поэмалари, ҳаёт руҳи билан суғорилган бадий очерклари, эҳтиросли публицистикаси, гўзал таржималари, либреттолари ўзбек совет адабиёти хазинасига қўшилган бебаҳо дурдоналардир, инсоний кечинмаларининг реал ва ҳаққоний ифодасидир. Зулфия асарлари рус, тожик, туркман, қирғиз, қozoқ, татар, қорақалпоқ ва бошқа халқлар тилларига таржима қилинган.

Зулфиянинг ҳаёти ва ижодий фаолияти юзасидан адабиётшунослигимизда анчагина ишлар юзага келди. Абдулла Олимжон, О. Икромов, Ғ. Мусина, М. Султонова, А. Акбаров, Л. Қаюмов, С. Мирзаев, Н. Шукуров, С. Мамажонов, О. Шарафиддинов, И. Ғафуров, атоқли шоиримиз Миртемир ва бошқаларнинг монография, рисола, илмий ва илмий оммабоп мақолалари эълон қилинди.

Қўлингиздаги иш Зулфия ижодининг эстетик принципларини, шоира лирикаси ва лирик қаҳрамони масаласини, унинг ўзбек совет адабиёти тараққиётига қўшган ҳиссаси ҳамда жамоат фаолиятини ёритишга бағишланади.

² Лазиз Қаюмов, Халқ ардоқлаган шоира, «Шарқ юлдузи», 3-сон, 95—96-бетлар.

ЗУЛФИЯНИНГ ЭСТЕТИК ПРИНЦИПЛАРИ

Гулла, эй бахт, илҳом манбан ўлкам,
Октябрь ёритган эй порлоқ саҳар.
Саҳар пештоқида кўринган кўркам,
Бизнинг коммунизм аталган зафар.

Зулфия.

Улуғ Октябрь социалистик революцияси туфайли мамлакатимизда янги тузум—социализм вужудга келди. Бунда «миллионлаб ва ўн миллионлаб меҳнаткашларга хизмат қилувчи» (В. И. Ленин) янги типдаги совет адабиёти яратилиши учун кенг имкониятлар яратилди.

Социалистик жамият қуриш жараёнида янгича дунёқарашга эга бўлган янги типдаги совет ёзувчилари вужудга келди. Улар бутун борлиғи, эътиқоди билан коммунистик идеал учун курашувчи, коммунизм ишига содиқ ижодкорлар сифатида ўз асарларида мамлакатимизда эришилган оламшумул ютуқларни тасвирлади. Ана шу қуриш, яратиш, кураш дамларининг фаол иштирокчиси бўлган оташин шоир Ҳ. Олимжон совет тузуми ҳақида: «Биз лаззатларга бой, завқларга тўла бир даврда яшаймиз. Янги қурилишнинг темир йўлларида қўйилган ҳар полвон қадам, турмушимиздаги ҳар бир қизғин ҳодиса ўзи билан барча янги завқ, янги нашидалар яратади. Ана шу нашидаларни туймак, шу завқларга сингиб, севинчга ғарқ бўлмоқ давримизнинг шу қайнашини ўзи қадар гўзал ва самимий бир шаклда санъаткорона тасвир этмак, шўро санъатининг постовойларига юклатилгандир. . . Шоир адибларимиздан замоннинг тўлқинларини тингламоқ, туйғу ва ҳисларимизни ташкил этмоқ, янги қурилишдаги курашда кенг оммани яна илгарига ундамоқ талаб қилинади»¹.

Совет тузуми ижодкор қадрига етадиган, унинг орзу-истаклари учун барча шароитни яратиб берган, ҳурматлаб эъзозлайдиган тузумдир. Совет ёзувчилари ҳам

¹ Ўзбек совет адабиёти тарихи, I том, Тошкент, ЎзССР «Фан» нашриёти, 1968, 9—10-бетлар.

ана шундай бахтли замонда яшаётганларидан беҳад хурсанддирлар. Атоқли ўзбек шоири Ҳамид Олимжон «Шодликни куйлаганимнинг сабаби» деган шеърда ўзбек совет ёзувчиларининг фикрини қуйидагича ифодалайди:

Шодлик йўлга бошлади мени,
Бахтиёрлик бўлди одатим,
Шоир бўлиб шодлик ва бахтни
Куйламоқлик зўр саодатим².

Коммунистик партия жамиятимизнинг ҳар томонлама ривожланган аъзосини тарбиялашда, янги киши онгидаги гўзаллик тушунчасини камол топтиришда адабиёт ва санъатнинг тутган ролига катта аҳамият бериб ижодкорларимиз олдига катта вазифаларни қўймоқда. «Адабиёт ва санъатни ривожлантиришдаги бош йўл халқ турмуши билан алоқани мустаҳкамлашдан, социалистик воқеликнинг бойликлари ва ранг-баранг томонларини ҳаққоний ва юксак бадийлик билан акс эттиришдан, янги, чинакам коммунистик воқеликни илҳом билан ва яққол гавдалантиришдан ҳамда жамиятнинг олға ҳаракат қилишига тўсқинлик қилувчи ҳамма нарсани фош этиб боришдан иборат»³, — дейилади КПСС Программасида.

Машҳур ёзувчи Михаил Шолохов совет ёзувчиларининг умумий фикрини, Коммунистик партия ва совет халқига садоқатини ифодалаб шундай деган эди: «Қалбимиз нимани тақозо қилса, шуни ёзаётирмиз. Қалбимиз эса партиямизникидир ва жонажон халқимизникидир»⁴.

Ўзбекистон халқ шоираси Зулфия ҳам барча ўзбек совет ёзувчилари каби янги типдаги санъаткордир. Коммунизм идеалларига содиқ, «ўз орзусига тўла етган кўклам ва бахт жарчиси, тонг куйчиси, юракларда чақмоқ чақиб, оловлантириш бахтига эришган омадёр қаламкашдир» (Миртемир).

Шоира Зулфия бутун ижоди давомида социалистик реализм методи асосида иш кўриб келмоқда, социалистик воқеликни ҳаққоний тасвирлаб, ўз асарларида партиявийлик, халқчилликка алоҳида эътибор бермоқда.

Зулфия ижодида социалистик Ватан бутун гўзаллиги

² Ҳ Олимжон. Танланган асарлар, Тошкент, 1951, 207-бет.

³ Совет Иттифоқи Коммунистик партиясининг Программаси, Ўздавнашр, 1961, 132—133-бетлар.

⁴ М. Шолохов. Асарлар тўплами, 8 томлик, Ўзадабийнашр, 1965, 347—348-бетлар.

билан жилваланади, халқлар дўстлиги, тинчлик, инсоний муҳаббат, вафо ва садоқат, ҳижрон изтироблари, она ва фарзандга меҳр, совет кишиларининг коммунистик меҳнати, эскилик сарқитларига қарши кураш, янгилик ғалабасини улуғлаш каби қатор темалар севиб ишланди, ўзбек аёлининг қалби бутун мураккаблиги билан ўз ифодасини топди.

Эски тузум кўланкаси хотин-қизлар бахтига соя ташлаб турган пайтда Тошкентнинг Ўқчи маҳалласида дегрез оиласида 1915 йилнинг 1 мартида туғилган Зулфия учун икки йилдан кейин иқбол дарвозаси очилди, озодлик нурлари миллионлаб кишилар қатори уларнинг оиласига ҳам нур сочди. Зулфия Октябрь бахш этган бахт нашидасидан тўйиб-тўйиб нафас олди, ҳаёт гўзаллигининг чинакам шайдоси бўлди. Зулфия озод совет тузумида ҳур-бахтиёр бўлиб вояга етди. Шунинг учун шоира:

Толе йўргаклади мен туғилганда,
Мен кўрдим Октябрь тонги отганин.
Халқим ҳур, севинчда, қуёш бошида,
Бир умр ҳурликка, бахтга боққанин,—

дейди.

Шоира ёшлигидан билим олишга киришди. Аввал мактабда, 1931 йили эса хотин-қизлар билим юртига кириб ўқиди. Зулфия билим юртида ўқиб юрган кезлариданоқ адабиётга қизиқди. Шоиранинг онаси ёзма адабиёт ва фольклор асарларини яхши билар, қизида ҳам адабиётга ҳавас уйғотишга ҳаракат қилар эди. «Ҳозиргидай замон ва шароитда яшаганда онам ким бўларди—шоирами, олимами, билмадим. Лекин шунга аминманки, мўъжизалар яратишга қодир, жаҳонни кўзга кенг очувчи, инсонни гўзаллик сари етакловчи сўзга шайдолик ҳиссини менинг қалбимга остона хатлаб кўчага чиқмаган оддий аёл — Онам уйғотган»⁵.

Шоира ўзбек ва рус классик адабиётини, халқ оғзаки ижодини, совет ёзувчилари асарларини севиб ўқиди, ўрганди. Ўзи ҳам шеърлар ёза бошлади. У «Октябрь» шеърида ёзади:

Ватаним чаманзор, ёруғ эди йўл,
Мактаб жонажоним чин уйим бўлди.

⁵ Зулфия. Куйларим сизга, «Тошкент» бадий адабиёт нашриёти, 1965, 6-бет.

Озорни билмаган эрка, ёш кўнгил,
Ҳар кун бир янги куй умидга тўлди.

Шоира «Ўз тўғримда» мақоласида бу ҳақда қуйидагича ёзади: «Менда адабиётга қизиқиш уйғонди—китоблар кўз ўнгимда янги бир олам очди, буюк Навоийнинг ғазаллари, Фузулийнинг дostonлари, Пушкиннинг мусаффо сатрлари, Байроннинг исёнкор шеърлари, ғам-алам билан суғорилган Лермонтов мисралари, оддий ва самимий Некрасов образлари мени борган сари мафтун қила борди»⁶.

Шоиранинг илк шеърий тўплами «Ҳаёт варақалари» 1932 йилда нашр этилди. Унинг «Мен ишчи қизи», «Механик Қумри», «Колхозчи қизи», «Бизлар», «Икки ўртоқ», «Она», «Озод қиз», «Мактаб йўлида», «Заводлар йўлида» каби кўпгина шеърларида меҳнатни севувчи ўзбек қизларининг образи берилади. Шоира илк асарларидаёқ социалистик ўзгаришлар, Улуғ Октябрь туфайли совет кишилари эришган озодлик, тенг ҳуқуқлик, ўзбек хотин-қизларининг бахти ва ғурури куйланди. Зулфия асарларида даврнинг хилма-хил воқеалари тасвирланди. Уларда социалистик ғоялар янгидан-янги жило топди.

Ҳур Ватан қўйнида қушдайин озод,
Эркин қанот ёздим, яшнаб гулладим.
Шу ҳаётда чексиз қувноқман ҳам шод,
Шод дилдан шодликни мағрур куйладим⁷,—

деб шоира янги ҳаёт қўйнида яшаганидан шодлигини, социалистик воқеликдан баҳрамандлигини куйлади.

Шоира Ватанимиз жамолига боқиб тўймайди, уни баланд тоғлар, бепоён пахтазорлар, гулзорлар, боғу роғлар мафтун этади. У ердан унган ҳар бир гиёҳга, боғбон меҳнатига меҳр билан боқади, тонгда булбуллар хониш қилганда ажиб бир хаёл уни ўзига ром этади:

Фақат сени дедим, қалб қўшиғини,
Эй азиз Ватаним, атадим сенга.
Сен ҳур бўлганинг-чун нафасим ҳурдир,
Ҳаётим лаззатли, бахт ёрдир менга.

Шоира социалистик воқеликка жон-дили билан мафтун, ундан олган таассуротларини дилдан жўшиб куйлайди, эҳтиросли сатрлари ўқувчиларга етказди. Профессор Лазиз Қаяумов бу ҳақда ёзади: «Ана шу гўзал

⁶ Зулфия. Куйларим Сизга, 7—8-бетлар.

⁷ Уша асар, 101-бет.

социалистик воқелик шоира ижодининг энг биринчи манбаи, образларнинг прототипларини берган хазина, илҳомининг битмас-туганмас булоғи бўлди»⁸.

Ҳа, сеvimли шоирамиз Зулфия ўз ижодий фаолияти давомида социалистик воқеликни чуқур ўрганди, шарқ аёлининг ўтмишдаги аянчли тақдири ва ҳозирги бахтиёр ҳаётини бадий образлар орқали ифодалади. Ўз қаламини, ўз бадий кучини халққа, Совет давлатига чин қалбдан бахш этиб, янги-янги асарлар яратди ва яратмоқда.

Зулфия шеър битганда ўзига ҳузур-ҳаловат бағишлаган ҳаёт завқини ҳароратли мисраларда кўрсатади. Унинг шеърят тематикаси ранг-баранг, уфқи кенг. Шоиранинг дилбар, қувноқ, ёқимли ва гўзал қалби унинг шеърларида уриб турибди.

Украин шоири Микола Бажан шоира ижоди ҳақида гапириб «Зулфия шеърятининг уфқлари узоқ-узоқ кенгликларга қулоч ёйгандир. Бу уфқларга мўъжаз Водилдан то азим Тошкентгача бўлган масофа торлик қилади. Бу уфқларни улкан Москвагача, ундан узоқ ғарбга ҳамда олис шарққа чўзилган беадад кенглик билан ўлчаш мумкин. Руслар, украинлар, қозоқлар, тожиклар, туркманлар, қирғизлар — кўп миллатли совет халқининг ўғил ва қизлари Зулфиянинг шеърларини зўр ҳаяжон билан ўқийдилар, ундан завқланадилар. Чунки ўзбек халқининг истеъдодли қизи совет кишиларининг ўй-фикрларини, уларнинг қалб туйғуларини куйлайди»⁹, — деса, белорус шоираси Эди Огнецвет, «Зулфия чиройли қалб эгаси, лирикаси ҳассос, фалсафаси доно бир одам. Унинг руҳий гўзаллиги ишларида ва фикрларида барқ уриб турибди», — деб ёзади.

Дарҳақиқат, Зулфия шеърларини ўқиган ҳар бир китобхон она-Ватанга, одамларга меҳр-муҳаббат, замондошларимиз, жонажон халқимизнинг фидокорона меҳнати, уруш йилларидаги мардлик ва жасорати, ажойиб қиз-аёлларимизнинг улкан орзу-умидларини ҳис қилади. Шоира шеърларида ўзбек аёлининг «тенглик туйғуси, инсонлик ғурури, оналик шодлиги» (Миртемир) куйланади. У яратган аёл образлари ўзларининг фидокорона

⁸ Л. Қажумов. Шоира Зулфия, «Тошкент» бадий адабиёт нашриёти, 1965, 8-бет.

⁹ Микола Бажан. Бахт нурларига йўғрилган ижод, «Шарқ юлдузи», 1975, 3-сон, 100—101-бетлар.

меҳнати, ишчанлиги билан эл-юрт орасида обрў қозонган, шуҳрат топган кишилардир.

Шоира «Она» шеърида ғайратли, ишчан колхоз раисаси образини яратади, Раиса бутун ҳаётини, меҳнатини жонажон колхозига бағишлаган. Раиса она бўлгач ҳам колхозини, пахтазорни унутмайди, унинг тақдирини ўйлайди. Она учун гўдак ва дала эгизак тушунчадир. У гўдак ва колхоз келажаги ҳақида фикр юритади:

Ухлаб кетди дала ва гўдак,
Она бедор салқин сўрида,
Орзуларин этар тарбият,
Ленин ёққан машъал нурида.

У ўз ижодий фаолиятида социалистик тузумнинг афзаллиги, озодлик, тенглик, бахт-саодатни, нурли келажакни тўлиб-тошиб куйлайди ва ўз асарларида мана шу эстетик принципларга амал қилди.

Келажак!
Бир умр кўзимда турасан,
Мен сенинг барингни тутганда.
Тонг каби яшариб, орзуни тутганда,
Эртага чорлайсан
Кўрсатиб хаёлнинг оқ чақноқ силсила тоғлигини.
Эрталар,
Эрталар саногин сўнги йўқ,
Эрталар,
Эрталар ҳар бири шоҳ қўшиқ,
Энтикиб, доvonлар ошмоқда юраман,
Чиқаман,
Тушаман,
Бораман бир ечмай истакнинг чорини.
Келажак
Сен эса замини қуёшдай йўлдасан бетўхтов¹⁰.

Зулфия жаҳоннинг кўпгина мамлакатларида, жумладан, Ҳиндистон, Бирма, Миср, Югославия, Япония, Болгария, Австралияда ва бошқа жойларда бўлди. У ерда яшаётган халқларнинг урф-одатлари, ички кечинмалари, орзу-умидлари ҳақида шеърлар ёзди. Унинг «Қамалак» шеърида тасвирланишича, табиат гўё шум бола—уфқдан-уфққа кўприк ташлайди, шоирага эса бундай кўприк жуда ҳам зарур. Ана шу кўприк орқали у саёҳатга чиқади. Қамалакни янги йўлларга чорлайди: йўллари ёзги офтобдек ёрқин. У кўпгина ўлкаларга ана шу йўл орқали бориб янги қўшиқлар яратади, инсонлар қалбига ки-

¹⁰ Зулфия. Камалак, «Шарқ юлдузи», 1974, 3-сон, 3-бет.

ради. У тўрт тараф гўзаллигига мафтун бўлади, қалами ҳордиқ талаб қилмайди:

Шошмайман.
Тўрт атроф гўзаллигини,
Илк чирой тарк этган жуссамга олиб,
Унинг етти иқлим кўрмаган рангин.
Рухсорим,
Лабларим
Кўзимга солиб
Диллараро говни бузиб,
Вайронлаб
Энг эзгу сезгидай ярақлаб, сузиб...¹¹

Совет халқи буюк бир даврда яшамоқда. Шоира шу буюк давр кишисининг лирик характери яратар экан, унинг келажак ҳақидаги юксак орзуларини куйлайди. Шоиранинг келажакни орзу қилувчи лирик қаҳрамони бизнинг замондошимиз, бугуннинг кишиси. У «кўкка илк йўл солган авлод» яратиш дарди билан парвозли, ардоқли эканини баланд эҳтирос билан тасвирлайди. Фазога учганлар авлодидан бўлса ҳам лирик қаҳрамоннинг орзулари, ниятлари битмайди, «энг учқур илҳомлар қаноти-хаёлда учса ҳам кучоққа олишга, қўшиққа солишга дамлари етмайди». У бундан ўкинмайди, балки битолмаган қўшиқларни у чиққан чўққидан парвоз этганлар — келажак авлод албатта битажагига, шунда чехрасида шодлик барқ уриб кетишига ишонади. Лирик қаҳрамоннинг қалби самимий, туйғулари тиниқ ва ёниқ, фикрлари теран, эстетик диди баркамол, поэтик мушоҳадаси ўткир, олий фазилатлар эгасидир.

Зулфия бутун ижоди давомида партиявийлик принципини маҳкам туриб ҳимоя қилган коммунист шоирадир. Унинг асарларида бу ҳол яққол кўзга ташланади.

Мен коммунистман,
Ажиб бир ҳис билан дейман бу сўзни,
Бу сўз борлигимнинг,
 бутун қалбимнинг
Ифодаси бўлиб қуйилар тилга.
Шу маъно ҳаётим,
 виждоним бўлиб,
Барча мушкулларни енгишга қодир
Қудрат, севинч бўлиб сингиган дилга¹².

¹¹ «Шарқ юлдузи», 1974, 3-сон, 3-бет.

¹² Зулфия, Шеърлар, I том, Тошкент, Ф. Гулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1974.

Еш коммунист «шонли оталари босиб ўтган йўл»дан сабоқ олишга аҳд этади, фарзандларининг коммунизм граждандари бўлиб етишувини орзу қилади. «Съезд ишламоқда», «Партиям, сенга салом» каби шеърларида бу фикр янада ривожлантирилади. «Съезд ишламоқда» шеърларидаги лирик қаҳрамон халқ ва мамлакатнинг янада порлоқ эртасини кўриб, қувончга тўлади, у ҳар бир воқеа ва кишиларга алоҳида масъулият билан қарайди:

Одамлар дарёси оқар ёнимдан,

Қарайман:

ҳамма-ҳаммаси таниш,

Билмайман исмин ҳам, касбин ҳам, аммо

Биламан барида буюк интилиш¹³.

Шоира «Мен тонгни куйлайман» деб номланган мақоласида ёзади: «Баъзан чет элларда совет ёзувчиларини пропагандистлар, ташвиқотчилар бўлиб қолишган деб айблайдилар. Бундан қўрқишимиз керакми? Шундай вақтларда мени комсомол тарбиялаб партиёга узатганидан, шонли Коммунистик партиёнинг оддий аъзоси эканлигимдан, партиямиз шиорларини мен ҳам пропаганда қилаётганимдан керилиб сўзлайман. Нима учун пропаганда қилмаймиз? Гўзаллик, олижанобликни тарғиб қилиш айбми?»

Бу ажойиб ҳаётни, тинчликни — ер юзида бахтиёр яшашни тарғиб қиламиз. Қўллик ва асрий зулматнинг ҳамма занжирларини парчалаб ташлашга қодир бўлган совет кишисини куйлашдан катта бахт борми? Бу кундан ҳам гўзал келажакни ва унда яшайдиган янги авлодни куйлаймиз, биз, Совет ёзувчилари. Шулар сафида мен ҳам борлигимдан бахтиёр бўлиб, тонгни куйлайман, оппоқ, нурли тонгни куйлайман»¹⁴.

Шоира Зулфия зулм-зулматдан қутилган ўз эркини қўлга олган Совет шарқи аёлининг бахтини, меҳнатини, орзу-умидларини бор овози билан баралла куйламоқда:

Тарихдан сўзлаймиз,

Ким эдигу, бўлди ким,

Ўзбекнинг қизларини

Қуёшга тутган сенсан.

Зулматнинг оғир тошини

Елкамиздан иргитиб,

¹³ Зулфия. Куйларим Сизга, 148-бет.

¹⁴ Зулфия. Куйларим Сизга, 11-бет.

Шоира куйлаган бу мисралар минг-минглаб озодликка чиққан ўзбек қизларининг партияга ташаккурномасидек жаранглайди.

Ўзбек адабиёти хазинасини бойитган манбалардан бири халқ оғзаки ижодидир. Барча ўзбек шоирлари каби Зулфияга ҳам фольклор асарлари кучли таъсир этган. Шоира ёшлигида онасидан кўплаб эртақлар, афсоналар, қўшиқлар эшитган. Бу ҳақда у ёзади: «Онамнинг қанчадан-қанча қўшиқ ва афсоналарни билишига ақлимиз бовар қилмасди. Бу сеҳрли афсона ва дostonлар бизга бениҳоя ҳузур бағишлар, ўзига ром қилиб олар, ҳар сафар янги жилва касб этар эди».

Шоира халқ оғзаки дурдоналарини севиб ўрганди. Шунинг учун ҳам унинг ижоди халқ ҳаётига яқин. Зулфиянинг илк ижодидаёқ фольклор материалларининг таъсири сезилиб туради. «Ҳаёт варақалари» тўпламига кирган «Завод йўлида», «Механик Қумри», «Озод қиз», кейинги йилларда яратилган «Муҳаббат тонги кулганда», «Ҳорманг қизлар», «Ўзбек қизи овози», «Қор», «Висол байрами» ва бошқа шеърларида халқ оғзаки ижодининг кучли таъсири сезилиб туради.

Цехларда машинанинг
Кулоғин бурай.
Планларни бажариб
Рўмолни ўрай...
Фабриканинг йўлларида
Анордай юзлар.
Қизил рўмол бошларида
Электр кўзлар¹⁷.

Ўзбек совет ёзувчилари ўтмиш маданий ва адабий меросни танқидий ўргандилар. Унинг прогрессив томонларини қабул этдилар. Ўзбек совет адабиёти классик адабиётнинг бой хазинасидан, оғзаки халқ ижоди дурдоналаридан ва қардош халқлар адабиётларида яратилган ажойиб асарлардан ижодий озиқланган ҳолда юзага келди, тараққий этди.

^{15—16} Уша асар, 144-бет.

¹⁷ Зулфия Исроил қизи. Ҳаёт варақалари, Тошкент — Самарқанд, Ўзбекистон ижтимоий Шўролар жумҳурияти давлат нашриёти, 1932, 10-бет.

Ўзбек совет шоирлари ҳам классик адабиётимизнинг бой хазинасидан, айниқса, улуғ ўзбек шоири ва мутафаккири Алишер Навоийнинг баракали ижодидан илҳомланиб, ўз асарларида шоир традицияларини давом эттирдилар. Бироқ улар классик адабиёт формаларидан ижодий фойдаландилар, классик шоирлар ижодида бўлмаган образлар, яъни меҳнат кишиси, янги типдаги замондошларимиз, ўз севги ва муҳаббатига содиқ бўлган ва орзулари йўлида курашаётган йигит-қизлар образларини яратдилар. Барча ўзбек шоирлари қатори Зулфия, Саида Зуннунова ва бошқа шоирлар ижодида ҳам классик адабиётдан ўрганиш кўзга ташланади.

Зулфия аёл қалбининг куйчиси, унинг шеърларидаги лирик қаҳрамон висол шавқи билан маст, ўз бахтидан мамнун, баъзан ҳижрон изтиробини чекаётган ҳолда тасвирланади. Шоиранинг лирик қаҳрамони ҳижронда ҳам олижаноб инсоний фазилатлари билан намоён бўлади, ҳаётга оптимистик руҳ билан қарайди. Вафо, садоқат, ҳалоллик, тўғрилиқ, ҳижрон аламига бардош бериш ҳақиқий севгининг шарти сифатида янграйди. «Кечир қолдим ғафлатда» шеъридаги лирик қаҳрамон—шоира ҳалок бўлган ёрини кўриб, оғир изтиробга тушади, мусибат дамларини қўйидагича тасвирлайди:

Қошки эди мен бошингда,
Турган бўлсам ўша дам.
Қирмасмидим мен жонингга,
Бермасмидим жонни ҳам.
Ажал деган бешафқатга,
Қошки отсам ишқимни.
Тўлдирсам мен кўкни додга
Сақласам мен бахтимни.
Қошки эди сўнг қўлингда,
Эркаланиб берсам жон.
Сўнгги нигоҳ сенда қолса,
Мен кўз юсам беармон¹⁸.

Шоиранинг «Не балога этдинг мубтало» шеърида ҳам ёрсиз алам ва изтиробга тушган лирик қаҳрамоннинг ички кечинмалари тасвирланади:

Кўз очгани қўймайди алам,
Бошим қўйсам куйдирар болиш.
Юпатолмас китоб ва қалам
Мисраларим кўтарар нолиш...

¹⁸ Зулфия. Куйларим Сизга, 196-бет.

Бу мисраларни ўқиган киши лирик қаҳрамон билан бирга қайғуради, унга ҳамдари бўлади.

Зулфиянинг «Баҳор келди сени сўроқлаб» шеъридаги лирик қаҳрамон эса ёрига умрининг охиригача содиқ қолганлиги, унинг кечинмалари орқали шоирнинг юртига баҳор келганлиги, озод ва бахтиёр ватанда унинг овози забардаст янграганлиги, бир умр унинг сози тинмаслиги оптимистик руҳ билан тасвирланади.

Баҳорга бурканган сен севган элда,
Овозинг янгради, жўшқин забардаст.
Ўлмаган экансан, жоним, сен ҳаёт.
Мен ҳам сенсиз олмадим нафас.

Ҳижронинг қалбимда, созинг қўлимда,
Ҳаётни куйлайман, чекинар алам.
Тунлар тушимдасан, кундуз ёдимда.
Мен ҳаёт эканман, ҳаётсан сен ҳам.

Шоира Зулфия ва унинг издошлари революциядан олдин яшаб ижод этган шоирлар ижодини, айниқса, Нодирабегим ижодини қунт билан ўргандилар. Ўтмиш шоиралари орзу-умидларини ўз асарларида баён этдилар. «Аёл, сен нақадар дилбар шоирасан... Эй, Нодира, Маҳзуна, Увайсий онахон шоираларимиз. Сизнинг авлодларингиз сизнинг овозингизни, умидларингизни олиб юряпти ўз асарларида»¹⁹ деб ёзади Зулфия «Аланга» мақоласида.

У ўз ижодида ўтмиш шоираларининг прогрессив фикрларини ижодий ривожлантирди.

Нодира XIX аср биринчи ярмида яшаб ижод этган шоира, Зулфия XX асрнинг бахтиёр ижодкори. Икки даврда, бир-бирдан тубдан фарқ қилувчи икки ижтимоий тузумда яшаб ижод этган бу шоирлар ижодида қандай ўхшашлик бўлиши мумкин, деган савол туғилиши мумкин.

Нодирабегим ҳам, Зулфия ҳам асарларида ўзлари яшаб турган давр аёлларининг севги-муҳаббатини, ҳижрон ва садоқатини, орзу-умидини ва ички дунёсини куйладилар. Ана шу жиҳатдан шоирлар ижодида ўхшашлик бор.

Нодира ғазалларининг асосий мазмуни ҳур фикрлик, ҳақиқий муҳаббат ва садоқатни улуғлашдир. Шои-

¹⁹ Зулфия. Аланга, «Шарқ юлдузи», 1968, 3-сон, 73—74-бетлар.

ра инсонийлик, оташин муҳаббат — инсоннинг ҳақиқий инсон эканлигидан далолат беришини, ёр билан ўтказилган дамлар киши ҳаётида энг бахтиёр онлар эканини қайта-қайта таъкидлайди.

Муҳаббатсиз киши одам эмасдур,
Гар одамсан муҳаббат ихтиёр эт,
ёки
Нодира, жоми муҳаббатини лабо-лаб ичибон,
Мастлик бирла қилай ишқ намозини адо²⁰.

Нодиранинг ҳам лирик қаҳрамони ёр хотирасига умрбод содиқ қолувчи маъшуқадир:

Бевафолардек сени ҳаргиз фаромуш айламас,
Нодира ёдингни айлар то дами ёв мўл ҳисоб.
Ёр васли бирла одат айлаб эрдим Нодира,
Андин айру менга бир дам сабр изҳори ажаб²¹.

Шоира Зулфиянинг лирик қаҳрамони ёрга вафодорликнинг ҳақиқий намунасидир. Унинг шеърларида севимли ёр хотираси билан яшаётган, юксак иродали, вафодор аёл образи гавдаланади:

Қалбни безаб кетган ишқда зўр бахт бор,
Юрак унутарми олтин дамларни...
Дил-чи, дилим унутиб бўлмас,
Ишқ қўшиғи ёзилган китоб.
Хаёл хиёл чертиб ўтдими —
Топиб бер деб қилади хитоб²².

Икки шоира ҳижрон мотивида шеър битар экан, бироқ улар яратган лирик қаҳрамонлар бир-биридан бутунлай фарқ қилади. Зулфиянинг лирик қаҳрамони тамоман бошқача: у қувноқ, озод меҳнат, инсоний муҳаббат завқ-шавқи билан банд бўлган аёл образидир. Бу ҳолни шоирлар ижодидаги баҳор тасвирида ҳам яққол кўриш мумкин.

Нодира:

Баҳор келди кўзим гулга боқмади асло,
Надинки гулшан аро гулруҳим эмас пайдо.
Юзимга бўлди юзинг, муқтарин биҳамдиллоҳ,
Очилди меҳру вафо боғида гули раъно²³.

²⁰ Нодира. Асарлар, I том, Тошкент, Ф. Ғулом номидаги бадий адабиёт нашриёти, 1968, 51-бет.

²¹ Уша асар, 98-бет.

²² Зулфия. Шеърлар, I-том, Тошкент, Фафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1974.

²³ Тўхтасин Жалолов. Узбек шоирлари, Тошкент, Ф. Ғулом номидаги бадий адабиёт нашриёти, 1970, 97-бет.

Зулфия:

Юракларда, кўзларда баҳор,
Ерда, кўкда баҳор юради.
Ҳатто сочи оқарган чоллар,
Баҳор каби яшнаб киради.
Шундай сочиб гулларин ҳар гал,
Еру кўкни безаш одати.
Гул ёзади баҳордан гўзал,
Шод инсоннинг ҳур саодати²⁴.

Ноҳира учун баҳорнинг келиши лирик қаҳрамон кўзини гулга боқтирмаса, яширин дард аламини билдириб турса, Зулфия учун баҳор келиши дала ва қирларни яшнатиб юборувчи, чолларга ҳам ёшлик ато қилувчи қудратли куч сифатида талқин қилинади. Фаровон, бахтиёр ҳаётимиз улуғланади.

Зулфия баҳорни бахт, шодлик, ҳаёт симболи сифатида тасвирлайди. М. Султонова «Зулфия лирикаси» номли мақоласида баҳор фаслига шоиранинг муносабати ҳақида шундай ёзади: «Зулфия ҳар гал мурожаат қилганида унинг қандайдир янги-янги томонларини очади, янги-янги фикрлар, кузатишлар билан бойитиб боради. У фаслга хос шундай деталлар топадики, контекстадаги катта фикр, руҳий ҳолатни ойдинлаштиради, портрет чизишда муҳим воситалардан бирига айланади»²⁵.

Шоира ижодига хос хусусиятлардан яна бири унинг асарларида эскиликка қарши кураш ва янгилик галабасининг кўрсатишидир.

«Паранжилик хотин билан учрашув» деб номланган публицистик мақоласида Зулфия Навоий хиёбонида, бир томонда ўз замондошлари — муллама, врач, кимёгар, тўқувчи ва бошқа касбдаги аёллар билан бирга, иккинчи томонда «кўланкадай судралиб ўтган» паранжили хотинни кўради. Шоира бу мақоласида ўтмиш сарқитларини фош этади, уларни паранжи ёпинишга мажбур этган эрларни қаттиқ танқид қилади.

Бу мақолада айтилган фикрлар «Паранжисини ташламаган хотинга» шеърида давом эттирилади. Шоира лирик қаҳрамони доимо эл-юрт фаровонлиги, одамлар тақдири учун қайғуради. Мана, лирик қаҳрамон йўл ўртасида паранжисини ташламаган хотинни кўриб қо-

²⁴ Зулфия. Қуйларим Сизга, 20-бет.

²⁵ Машкура Султонова, «Зулфия лирикаси».

лади. Унга мурожаат қилади: «айтчи, дўстим, сени бу рўдапога ўраб қўйган ким?» Ахир бизнинг ўлкада бу тутқунлик аллақачон тугаган-ку! Бир атрофга қара. Сен каби хотин-қизларнинг бири Кремлда кенгаш қуряпти, бири чўлларни гулистонга айлантиряпти, кўксига юлдуз ва қаҳрамонлик нишонларини тақяпти. Сенчи азизим. Сенинг юзингни, юлдуз каби ёнган кўзингни ким паранжига ўраб қўйди? Қим эрк нуридан маҳрум этди?

Лирик қаҳрамон «ғафлат чодирини» ёпинган аёлни янги ҳаёт йўлига чиқиб олишга, ўз ҳақ-ҳуқуқини танишга чақиради. Кел, азиз дўстгинам! Бу пардани итқитиб ташлаб, биз билан «оппоқ тонгга» юр, дейди:

Ташла, ғафлат чодирин дўстим,
Биз билан юр, оппоқ оқ тонгга.
Ўзинг гулдай яшнаб, ишла-ю,
Юртингни ҳам ўрагин шонга^{26—27}.

Зулфия ижодидаги эстетик принциплардан бири мамлакатимиз халқлари ўртасидаги бузилмас дўстликни улуғлашдир. Шоиранинг «Қолхозда янги йил» шеърисида рус ва ўзбек халқлари ўртасидаги дўстлик алоҳида меҳр, самимият, ғурур ва кўтаринкилик билан куйланади:

Ольга Ивановна —
хурсанд бахтиёр.
Салтанатни қучар
бамисоли бахт.
Дўстлик, саодатнинг ўлмас меъмори
Ленин йўли учун кўтарар қадаҳ²⁸.

Шоира шеърларида дўстлик темаси алоҳида жаранглайди, оригинал фикрлар ифода этилади. Дўсти ҳақида ўй суриб, уни ўлканинг тонгига қиёс этаркан, шоира ёзади:

Дўстим сен ҳақингда сурарканман ўй,
Сени хотирлатди ўлканинг тонги.
Қушларнинг кумушдай қанотларида
Гўё учиб юрди кулнинг жаранги²⁹.

«Юрагимга яқин кишилар», «Хотира сатрлари», «Мушоира», «Йўлда», «Қалбим қолган эди», «Кўзгу»,

^{26—27} Уша асар, 61-бет.

²⁸ Уша асар, 141-бет.

²⁹ Уша асар, 58-бет.

«Тун» каби қатор шеърларида халқлар ўртасида мустаҳкам дўстлик, биродарлик, қардош халқларнинг орзу-умидлари, ҳаётлари, ички-кечинмалари акс эттирилади.

Зулфия ҳамшиша давр ва халқ билан бирга қадам ташлайди. У ўз асарларида ўзбек хотин-қизларининг жамиятдаги актив фаолияти, ички кечинмалари, орзу-умидлари, келажак ҳақидаги ўйларини катта маҳорат билан тасвирлаб келади.

Шоира адабиёт ва бадий ижодга жуда катта масъулият билан қарайди. Бу ҳақда шоира «Ҳамкорликка чақириқ» мақоласида шундай деб ёзади: «Адабиётни ҳеч қачон бир киши яратмайди, уни бутун жамоатчилик яратади. Адабиёт халқ ҳаётини акс эттиради, ёзувчилар ана шу ҳаётни куйлаб, адабиёт яратадилар. Мен бадий ижодга бериладиган мукофотни ҳам шундай бир бутун адабиёт шаънига берилган мукофот деб тушунаман. Биз шу билан ифтихор қиламизки, совет адабиёти, жумладан, ўзбек адабиёти жаҳон миқёсига кўтарилди»³⁰.

Ўзбекистон халқ шоираси Зулфия ижоди ҳаётга жуда яқин, ҳозиржавоб. Шоира шеърлари партиявийлиги, халқчиллиги, социалистик ҳаётни, дўстлик ва ҳамкорликни, оташин севги, вафо ва садоқатни моҳирона куйлаши билан ажралиб туради. Шоира ижодининг илҳом уфқи кенг, тематикаси ранг-баранг. У ўз асарларида ижодкорнинг жамиятдаги ўрни ва бурчи, вазифаси масаласига ҳам алоҳида эътибор беради.

Қалам-ла мен тўқийман қўшиқ
У инсонга, элга хизматим, —

деган шоира ўз қалами билан қўшиқ тўқиб, халқига сидқидилдан хизмат қилиб келяпти.

Сенга, азиз Ватан, сенга она юрт,
Меҳринг, ишқинг билан тўлиқ овозим³¹.

Шоира ижоди айни камолотга етган пайт. У доимо изланишда, янги шеърлар, қўшиқлар яратиш ишқи билан банд. Ўз ижодининг бош йўлини белгилаб олган шоира «Қамалак» шеърида ёзади:

³⁰ Зулфия. Ҳамкорликка чақириқ, «Ўзбекистон маданияти» газетаси, 1972 йил 18 апрель.

³¹ Зулфия. Куйларим Сизга, 105-бет.

Олда ярқирайди менинг бош йўлим,
Етти иқлим томон, етти йўл бўйлаб,
Еттига парчалаб биргина дилим,
Чақнаб чақмоқсимон
Жозиб ва сўлим
Чорлаб чақиради ажиб камалак!
Етмиш жилвасида шошқиниб юриб
Етти жилвасида тошқинлаб, тўлиб,
Бир талай қўшиқлар термоғим керак.

Ҳа, «бир талай қўшиқлар» теришни мақсад қилиб
чарчашни билмай меҳнат қилаётган шоира жонажон
халқи ва Ватанга бўлган меҳри, ишқи билан жўшиб
куйлайверсин, деймиз.

ШОИРА ЛИРИКАСИ ТЕМА ВА ОБРАЗЛАРИ

Лирика адабиётнинг энг таъсирчан жанри бўлиб, поэзиянинг асоси ҳисобланади. Лирика бирор ҳаётий ҳодиса, воқеа таъсирида инсонда туғилган руҳий кечинма, фикр ва туйғулар орқали турмушни акс эттиради. У кишиларимизда олижаноб инсоний фазилатларни тарбиялаш, уларнинг маънавий дунёларини бойитишда катта аҳамиятга эга. Инсоннинг лирикада ифодаланган ички дунёси ўқувчида шу кайфиятни юзага келтирган ҳаёт шароитларини ҳам тасаввур қилишга имкон беради. Ундаги воқеалар бадий образлар, лирик қаҳрамон, унинг ички кечинмалари орқали акс эттирилади.

В. Г. Белинский лирик асар ҳақида гапириб шундай ёзган эди: «Лирик асарда ҳар қандай поэзия асарида бўлгани сингари, фикр сўз билан баён қилинади, лекин у фикр сезги орқасига яширинган бўлади ва бизда мушоҳада уйғотади, буни эса онгнинг очиқ ва аниқ тилига кўчириш қийин. Бу нарса шунинг учун ҳам қийинки, соф лирик асар гўё картинага ўхшайди, лекин унда муҳим нарса картинанинг ўзи эмас, у бизда уйғотган сезгидир»¹.

Шеърда фикр бўлса-ю, у ҳиссиёт орқали ўтказилмаса, юрак қўри кўринмаса, ўқувчига таъсир этмайди. Лирикада инсон севгиси, кечинмалари устун туради. Шоир лирикада ёлғиз ўз фикри, ҳис-туйғуларини эмас, балки айрим шахснинг ички кечинмаларини беради, бу билан лирик асарда характер ва кечинмани индивидуаллаштиради, типик кечинмаларни ифодалайди, бадий

¹ В. Г. Белинский. Танланган асарлар, Тошкент, Ўздавнашр, 1955, 142-бет.

фантазиядан фойдаланади. Шоир воқеликдаги ўзини тўлқинлантирган ҳодисаларни илғор ижтимоий гоёлар нури билан ёритилган кечинмалар билан боғлайди. Шундагина лирик асар катта тарбиявий аҳамиятга эга бўлади.

«Кўп кишилар лирикани фақат туйғу, ҳисдан иборат деб ўйлайдилар. Бу тамоман нотўғри, идеалистик қарашдир. Чунки фикр ила туйғуни механик айириб қўядилар. Ҳақиқатда фикрий мазмун ила боғланмаган «мустақил» туйғу, ҳис йўқдир. Шоир лирикада фикр ва туйғуларни шундай бириктирадики, натижада лирик юксалиш вужудга келади. Лирик юксаклик асарнинг ҳаяжон кучини оширади»².

Лирикада инсон ҳаёти, муҳаббати, нафрати, севинчи, изтироби ўзининг ифодасини топади. Ҳар бирининг марказида инсон ва унинг ҳаёти, кураши туради. Улар жамият ва табиат ҳодисаларига асосий объект бўлиб хизмат қилади. Инсоннинг ҳаётий ҳодисалар, табиат манзараларига муносабатидан ранг-баранг ҳаётий лавҳалар юзага келади.

Лирик поэзияда замондошимизнинг дунёқарашида рўй берган ўзгаришлар, унинг қалбини бойитаётган туйғулар акс этаётир, коммунистик қурилишга муносиб ҳисса қўшаётган замондошларимиз образи ўз ифодасини топаётир.

Атоқли совет шоири Михаил Исаковский бу ҳақда ёзади: «Фараз қиламизки, шоир уни тўлқинлантирган бирор воқеа муносабати билан шеър ёзган бўлсин. Бу нарса шуни кўрсатадики, мазкур воқеа шеърга айланмасдан бурун, муқаррар шоирнинг онги, унинг руҳи, унинг бутун вужуди орасидан ўтади ва шоир агар у, албатта ҳақиқий шоир бўлса, мазкур воқеани тасвирлаб, сўзсиз шу воқеани ўзи қандай тушунишини, ўзининг унга муносабатини, ўз фикр ва туйғуларини шеърга сингдиради. Бошқача қилиб айтганда, у воқеани ўз ақли ва юраги билан қандай кўрган бўлса, шундай тақдим этади. Ўз-ўзидан маълумки, бундай қилганда у объектив ҳам бўлиши лозим, яъни рўй берган ҳодисани тўғри тушуниши, уни бузмаслиги, ҳақиқатдан четлашмаслиги керак»³.

² Ойбе к. Адабий терминлар луғати.

³ «Ўзбек адабиёти масалалари» (тўпلام), Тошкент, Ўзадабий-нашр, 1962, 68-бет.

Лирик шеърда шоир кечинмаси, ҳис-туйғулари, фикрлари, орзулари, ҳаётдан олган таассуротлари бериллади.

Адабиёт халқ ҳаёти билан чамбарчас боғлиқ. Адабиётда коммунизм қурувчи халқнинг янги жамият учун, янги одам учун, порлоқ келажак учун кураши ёритиб берилмоқда. Шоира Зулфия ҳам партиянинг солдати, она юртининг озод ва бахтиёр фарзанди бўлганлиги учун ҳам ўз ижодини мамлакатимизда рўй бераётган ўзгаришлар, партиямиз ғояларини тарғиб қилишга қаратмоқда.

Атоқли ўзбек шоири Миртемир айтганидек, Ўзбекистон халқ шоираси «Зулфияхоним шеърларида тонг тасвири буюк эрк, буюк бахт, буюк давр, буюк ва ёруғ дунё тимсолидай жаранглаб кетганлиги ва ҳануз ўшандоқ жаранглаб турганлиги ҳеч кимга сир эмас, ҳаммаси фақат меҳнатдан, узлуксиз меҳнатдан»дир.

Шоир образи ва лирик қаҳрамон

Лирика ва унинг хусусиятлари, шоир образи, лирик қаҳрамон ҳақида улуғ рус танқидчилари, рус ва ўзбек совет адабиётшунослари атрофлича фикр билдириб, ўз фикр-мулоҳазаларини айтганлар. В. Г. Белинский «...шоир шахсий ва тасодифий нарсаларни эмас, балки ўз асрининг бутун колорити ва маъносини берувчи умумий ва зарурий нарсаларни ифодалаши зарур... Инсоннинг ички дунёси қанчалик бой ва сербезак бўлмасин ва у ҳаёт унинг қалбидан қандай тўлқинлар билан оқиб чиқмасин, агар у ўз мазмунига ташқи дунё, жамият ва инсоният манфаатларини қўшмаса, у тўла бўлмайди»⁴ деган эди.

Лирикадаги шоир образи ҳақида гапириб, проф. Тимофеев шоирнинг бир неча ёки бутун поэтик ижодида гавдаланадиган шахс лирик қаҳрамон бўлмасдан, бизнингча, шу шоир образидир, шоир шахсидир, деган эди.

Профессор Лазиз Қаюмов «Типиклик ва бадий маҳорат масалалари» мақоласида эса: «Лирик асар ҳаётнинг бевосита ўзини эмас, балки санъаткор ёки лирик қаҳрамон ҳаётдан олган таассурот, ҳис, ҳаяжон,

⁴ В. Г. Белинский. Танланган асарлар, Тошкент, Уздавнашр, 1955, 135-бет.

газаб, севинчни тасвирлайди. Бинобарин, лирикада типиклик лирик қаҳрамоннинг фикр-ўйларида, ҳис-туйғуларида ўз ифодасини топади. Лирик қаҳрамон жамиятдаги маълум ижтимоий синф ёки кучнинг фикр-ўйларини ўз руҳий кечинмалари орқали ифодаловчи тип сифатида гавдаланади»⁵, — дейди.

Таниқли адабиётшунос С. Мамажонов «Поэзиянинг лирик қаҳрамони» мақоласида бу ҳақда ёзади: «Лирикадаги лирик қаҳрамон шоирнинг ўзи эмас, унинг айнан нухаси эмас, балки адабиётнинг бошқа жанрларида бўлгани каби типик образдир, лириканинг ўз қонунқоидаси, табиати ва хусусияти асосида яратилган бадий образдир»⁶.

Шуни айтиш керакки, лирик қаҳрамон шоир образини инкор этмайди, балки унда шу образни яратган шоир шахсининг сифатлари яшайди. Шоир дунёқараши, ҳаётий тажрибаси, ҳал қилинаётган масалаларга муносабати қандай бўлса, лирик қаҳрамон тушунчаси ҳам шу даражада бўлади, ҳар бир шеърда шоир шахсияти аралашади.

Лирик шеърда ҳар бир образ шоир шахси орқали ўтади ва унинг ички дунёси, маънавий дунёси, тушунчаси, орзу-ўйлари орқали берилади. Шеърда шоир қарашлари халқ ҳаётига яқинлашган, типиклашган ҳолда, умумийлик касб этган ҳолда берилади. Шундай тақдирда бундай образлар лирик характер даражасига кўтарилади.

Лириканинг асосида халқ ҳаёти, социалистик воқелик, совет кишиси ва унинг кечинмалари, орзу-умидлари ётади. Атоқли ўзбек шоири, Ленин мукофотининг лауреати Ғафур Ғулом «Улуғ Ленин номи билан» деб номланган шеърда ёзади:

Бутун китобларимни варағ-варағ ахтаринг,
Ҳамиша улуғ инсон Ғафурнинг темасида.
Инсоннинг қатра қони менга оламча мазмун,
Фақат ўзинг буюксан қуёш системасида.

Шоир ижодининг марказида совет кишиси турганлигини айтади.

Эркин Воҳидовга шеърят мухлисларидан унинг шеърларининг қаҳрамонларини сўраб хатлар келади.

⁵ Ўзбек адабиёти масалалари (тўплам), 1959, 56—57-бетлар.

⁶ Ўша асар, 278-бет.

Улар Азгануш ким? Люба Тимченконинг тақдири нима бўлди? Дилором ҳозир қаерда?... Шу ҳақдаги мактубларга шоир «Лирик қаҳрамон» деб номланган шеър билан жавоб беради:

Шеърни севиб ўқийман. Аммо
Ҳайрон қилар бир ҳолат мени.
«Мен» деб ёзар шоир доимо
Кимдир ўша шоирнинг «мени»?
Гоҳ муҳандис ул, мунажжим гоҳ,
Гоҳ ўзини толиб деб атар.
Гоҳ муаллим, гоҳ соҳиб дастгоҳ...
Қасби кўпми унинг шу қадар.

Шоир ўқувчиларнинг бундай саволларини ўқиб ўйланиб қолади. «Ўқувчим шоирнинг мени сенинг ўзингсан, гоҳ муаллим, гоҳ мунажжим, гоҳ мажнун, гоҳ Лайло» бўлиб кўринасан, дейди.

Шеърхон мени тутдинг саволга,
Тушунаман ўқувчим сени.
Ҳеч таажжуб қилма бу ҳолга,
Сен «ўзингсан шоирнинг «мени»⁷.

Шоир ўқувчиларнинг бундай саволларини ўқиб ўй-ҳоятда севиб куйлайди. «Мен шеърларимни бир мавзу атрофида чекланиб қолади деб ўйламайман, юрагим тўридан жой олган, ҳаётим унинг ҳаёти билан чамбарчас боғланган, менинг дугонам, тенгқурим, гўзал ва оқила, муҳаббатли ва вафодор оддий аёлнинг турмуши кўркамлашиб, янги поғоналарга кўтарилаётгани, менинг олдимга янги вазифалар қўйиб, ёзишга йўллайди. Ҳар бир шоирнинг ижодидан талаб қилгандай, менинг ҳам шеърларимда ўз ифодасини топишни истайди. Менинг дугонам бир ерда тўхтаб қолаяптими? У ўсмоқда, янги-янги жилвалар кашф этмоқда»⁸.

Ҳа, Зулфиянинг лирик қаҳрамони озод ва сеvimли юртининг бахтиёр қизлари. Шоира улар дардини, қувончини, орзу-умидларини, фидокорона меҳнатини, севги-муҳаббатини, ҳижрон-садоқатини катта шоирона қалб билан куйлайди.

Шоира Зулфия ҳамиша аёлларимиз ички дунёси гўзаллигини куйлаб келмоқда. У, энг аввало, инсон ўз

⁷ Эркин Воҳидов. Лирик қаҳрамон, «Ўзбекистон маданияти» газетаси, 1965 йил 10 март.

⁸ Зулфия. Куйларим Сизга, 10-бет.

Ватани ва халқига содиқлиги, ажойиб келажак учун олиб бораётган кураши ва унга ўз ҳалол меҳнати билан қўшаётган ҳиссаси билан гўзал деган хулосага келади.

Совет ёзувчиси миллионлаб меҳнаткаш омманинг дилидагисини айтиши керак. Буни яхши тушунган шоира ўз шеърларида коммунизм қураётган кишиларимизнинг, замондошларимизнинг образларини маҳорат билан яратмоқда, адабиёт ва ижодга катта масъулият билан қарамоқда. Дарҳақиқат, адабиётнинг объекти, унга тема ва мазмун берадиган ягона манба инсон ва унинг ҳаётидир. Шунинг учун Зулфиянинг «мени» фақат шоиранинг ўзи эмас, балки совет халқи, ажойиб хотин-қизларимизнинг ўй-фикр ва кечинмаларини ифодаловчи типик образдир.

Шоира илк шеърларидаёқ озод ўзбек хотин-қизларининг янги ҳаёт сари интилишларини тасвирлайди. Унинг лирикасида социалистик ҳаёт, совет кишиси руҳининг тадқиқоти асосий ўринни эгаллади. Хотин-қизлар озодлигини, янги ҳаёт бахш этган ўзгаришларни куйлайди, жамият билан барабар қадам ташлайди, зарур, актуал масалаларни қаламга олади. Унинг асарлари мазмунан чуқурлаша боради, уларда муҳим ижтимоий ҳодисалар ифодаланади. У даврнинг қурилиш ва ижодкорлик қудратини тўғри ҳис этади, ўзбек совет поэзиясидаги янги тематика — озод меҳнат, хотин-қизлар озодлиги, билим олишга чанқоқлик ва бошқаларни ўз асарларида куйлайди. У эрк ва ҳуқуқ берган, яшаш ва билим олиш учун шароит яратган янги замонани оташин сатрларда меҳр билан мадҳ этади. Мана Зулфиянинг «Студентка» шеъри:

Оппоқ сочли онанг ёнингда,
Сен онанинг кўзидаги нур.
Ярқираган ўлка тонгида,
Сенинг тонгдай ёшинг етилур.

Савод сўзин билмади онанг.
Сен-чи мудом китобга йўлдош.
Нелар кўрган инсон ўтмишда,
Нелар бўлган бу доно сирдош.

Нелар кўрган бу кўҳна дунё,
Бир-бир сенга сўйлаб беради.
Тафаккуринг ўша китоблар
Саҳфасидан мазмун теради.

Ўқиш билан етар камолнинг,
Кўзингда фан нури мавж урар.
Сени кўрган сочи оқ онанг,
Кўзларига ажиб нур тўлар.

Шеърда қиз ва она образлари ҳаётини ва ишонарли деталлар орқали очилади. Шоира икки давр ҳаётини гавдалантиради, чинакам озодликни, янги ҳаётни улуглайди.

Улуғ Ватан уруши йилларида Зулфиянинг ижоди яна янги-янги томонлари билан намоён бўлди. Шу билан баробар унинг лирик қаҳрамони ҳам ўса ва улғая борди. Буни биз шоиранинг «Палак», «Кўлимда қуролу, устимда шинель», «Баҳор келди сени сўроқлаб», «Ғолиблар қайтганда», «Кечир қолдим ғафлатда», «Сен қайдасан юрагим», «Ҳижрон» ва бошқа шеърларида кўришимиз мумкин.

Шоира Улуғ Ватан урушидан кейинги йилларда дўстлик, тинчлик ва башариятнинг порлоқ келажagini куйлайди. «Ўғлим сира бўлмайди уруш», «Мушоира», «Қозоғистон ўланлари», «Юрагимга яқин кишилар», «Келажак» ва бошқа шеърлари бунга мисол бўла олади. Бу шеърларда шоиранинг лирик қаҳрамони самимий туйғулари, тиниқ фикрлари, ёниқ эстетик диди, баркамол поэтик мушоҳадаси, юксак фазилатлари билан ажралиб туради. Шоира лирик қаҳрамонининг келажак ҳақидаги орзулари улкан:

Келажак,
Сен томон юрганим,
Қаламни сурганим,
Кўрганим сари сен кетасан югуриб,
Ва сўнгсиз йўлингдан мен териб олажак
Меванинг сараси қолади тўкилиб.
Енгланинг қатида,
Рўмонинг учида,
Қанотинг патида,
Жаҳондай бемиқёс дастурхон ичида
Кетади ҳеч битмас тилаклар туғилиб.
Чақмоқдай йўлингни чўрт кесиб тўсанлар.
Шиддату меҳнатдан муждалар югуриб,
Яшиндай ярқираб олдинга ўтганлар
Кўлингдан тутишиб,
Довонлар ўтишиб,
Фазога учганлар авлоди бўлсам ҳам,
Ниятим битмайди,
Энг учқур илҳомлар қаноти ҳаёлда учсам ҳам,
Қучоққа олишга,
Қўшиққа солишга дамларим етмайди.

Бу сатрларда олам-олам мазмун ва маъно бор. Шоира ижодида аёлларимизга хос чизилган манзаралар «енгларинг қатида», «рўмолинг учида», «қанотинг па-тида» каби бирикмаларда элу юртга бўлган муҳаббат шоира кўнглини доимо ёш бўлишга чорлайди. Зулфия лирик қаҳрамони тушунчасида фалсафий чуқурлик, майин лиризм мавжуд, коммунизм қурувчисининг меҳнат шижоати, ўйлари бутун мураккаблиги билан намоён бўлмоқда. У адабиётни, бадий ижодни одамларсиз тасаввур қила олмайди. Унинг орзу-истаклари, дил қўшиқлари ҳам юрагига яқин кишилар туфайли амалга ошади.

Узоқ Шарқ,

Сахалин,

Бокуда юриб.

Кўраман энг яқин қадрдон дўстни.

Билмайман

бу совет кишиларисиз

Қайдан олар эдим қалбимга ўтти.

Шу қалб куйи бўлиб

гоҳ оқшом,

гоҳ тонг.

Дўстлар эшигидан кириб бораман,

Ҳар ерда муҳаббат ва ҳаёт берган

Яқин кишиларни топа оламан.

Заводда,

колхозда,

давлат бошида.

Менинг юрагимга яқин кишилар,

Бахтиёр бўлардим шеърларим билан

Шу дўстлар қалбига киролсам агар⁹.

Шоира шеърлятида замондошларимиз ўй-фикрлари, тушунчаси, дунёқарашини, келажакка қарашини ўз аксини топади. Унинг ҳар бир шеърлида лирик қаҳрамон — инсон образини бор. Бу образ фақатгина шоира шахсини бўлмай, балки типик бадий образдир. Шоира образини Зулфиянинг бутун поэтик ижодида гавдаланиб боради, шеърдан-шеърга ўсиб боради. Лирик қаҳрамон «мен», «у», «сен», «биз» тарзида намоён бўлади.

Атоқли шоир Миртемир ўзининг «Ардоқли ва атоқли» номли мақоласида Зулфиянинг лирик қаҳрамони ҳақида гапириб: «Севимли шоирамизнинг лирикасида «мен»лик ўзбек совет аёлининг тўла иродасини, тенглик туйғусини, инсонлик ғурурини, оналик шодлигини, ёр ҳижрони

⁹ Зулфия. Куйларим Сизга, 149-бет.

ва ғуссаси, ватандош аёл армони ва ишончининг ифода-сидир. Жарангдор ва ёрқин, қувноқ бахт қўшиқларида ҳам, тинчлик орзусида айтилган шеърларида ҳам, уруш оловини ёқувчиларга қарши ғалаёни, ҳайқириқларида ҳам, ошиқ онларида ҳам ўзбек аёлининг баралла садоси эшитилиб туради. Ўзбек шоирасининг бардам овози жаҳоннинг олис нуқталарида, юксак минбарларда жаранглашидан ғурурланмаслик мумкинми? Зулфияхоним жаҳонгашта қаламкаш. Халқ ва мамлакат берган ваколат билан олис юртларда кезиш, одамлар дилига ҳақиқат уруғини сочиш, кишиларнинг кўзларига тўғри қараб, уларнинг дилларида эрк ва гинчлик туйғусини уйғота билиш, кишилар дилига оташ ёки билиш поэзияда ҳам изланиш ва топишдир»¹⁰, — дейди.

Зулфия лирикаси тематик жиҳатдан кенглиги, образларнинг ёрқинлиги, фикрлар тўлиқлиги билан ажралиб туради. Шоиранинг ҳаёт ҳодиса-воқеаларига, жамиятдаги муҳим масалаларга муносабати у яратган шеърларда равшан кўриниб туради. Шоира бадий асар учун темани қайноқ ҳаётимиздан, социалистик турмушимиздан олади, замондошларимиз образини яратади. Ҳар бир шеърга шоиранинг қалби қўшилади. Зулфия лирикасида ижтимоий меҳнат гўзаллигини куйловчи замондошларимиз билан бир қаторда, табиат манзаралари тасвири ҳам кўзга ташланади. Булар—тонг, қуёш, нур, ой ва бошқа образлардир. «Тонг» образи Зулфиянинг илк шеърларидаёқ пайдо бўлди ва бутун ижоди давомида сайқал топиб борди. Тонг озодликни, ҳурликни ва янги, совет замонаси фазилатларини кўрсатишда қўлланиладиган муҳим образга айланди. Шоиранинг «Муҳаббат тонги кулганда», «Механик Қумри», «Сенинг мақтовинг», «Тун», «Ҳаёт жилоси», «Икки ўртоқ», «Далада бир кун», «Дўстимга», «Паранжисини ташламаган аёлга», «Март тонгида», «Фонтан ёнида», «Тингла булбул», «Кўлда», «Тонг қўшиғи», «Ўша қуёш парчаси эди», «Юрагимга яқин кишилар», «Кўзларда юлдуз», «Камалак» ва бошқа шу каби шеърларида тонг, қуёш, нур, шуъла, ой, тонготар каби қатор образлар билан

¹⁰ Миртемир, Ардоқли ва атоқли, «Ўзбекистон хотин-қизлари», 1965, 9-сон, 9-бет.

танишамиз. Буларнинг бирида тонг озодлик, бахт-саодат, янгилик тарғиб этувчи образ ҳисобланса, баъзиларида ғалабага ишонч, келажакни улуғлашда қўлла-нилади.

«Муҳаббат тонги кулганда» шеърида ёшлар образи, қалб севгиси, уларнинг учрашуви ишонарли тарзда чизилади:

Йигит севги тонгини кутар
Қиз кўзидай қуйилади тун.
Лекин узун киприклар ўта,
Ярқирайди бахтга тўла кун.

Ҳозир юрак бир нигоҳ бўлиб
Боққан эди йигит кўзига.
Оқшом оғушига нур тўлиб,
Тонг кулгандай бўлди юзига.

Елда қўшиқ, кўприкда шуъла.
Бахтга тепди икки ёш юрак.
Ой сўзлади юлдузни тўлаб,
Севги тонги ҳақида эртак.

Бу шеърда ой образи янги замона ишқи билан ёнган дилларнинг машъали бўлиб хизмат қилади. Бу ой янги мазмундаги ишқдан дарс тинглайди. Шеърда бахтиёр ва озод ёшларнинг ҳақиқий севги-муҳаббати, гўзал замонамиз улуғланади.

«Сенинг мақтовинг» шеърида шоира пахтакор қизларнинг нурдай бахтини, озодлигини куйлайди. Тонг ели пахтакор қиз сочини авайлаб тарашини, ғайрати тунлардан кундуз яратишини, меҳнатсеварлигини таърифлаб, меҳнатга нур мисол сингиб кетарсан, дейди. Пахтакор қизларнинг «Фусункор кўзлари ёқармиш дилни, улар меҳнат туфайли шуҳрат таратган, йигитлар тилида мақталади, колхоз ва эл шод бўлади. Бу шеърда ҳам шоира озодликка эришган қизларнинг эркин меҳнатини куйлаб, севимли образлари — тонг ва нурга мурожаат этади. Шоиранинг тонготар, тонг, нур образларига мурожаат қилиб ёзган «Она элда тўлишар наҳор» шеъри воқеий ҳикояни эслатади. Шеър 3 қисмдан иборат. Биринчи қисмда жангдан қайтган йигит, кўзини очиб тонг отганини кўради, лабига кулгу югуради, атрофга қарайди, онаизори ҳовлига сув сепади, йироқлардаги тоғ бошида қор ялтираб кўринади. Уруш хавфи битган, Она тупроққа нурлар қанотида наҳор кирмоқда. Йигит тонг

чиройини кўриб яйрайди, кўкси қабаради, у боққа томон юриб тинчлик ва бахт ҳақидаги куйни хиргойи қилади.

Иккинчи қисмда йигитнинг боғдаги ҳолати тасвирланади. Унинг кенг яғринида дарахтлар узра тушган нур ўйнайди. Йигит боққа боқиб мамнун бўлади. Шу пайт қўшни боғдан қизларнинг қўшиғи эшитилади, йигит ўйи тарқалади. Шеърнинг учинчи қисмида қизларнинг дилрабо куйи тингач, унинг акс садоси жаранглайди. Икки қиз саватда узум билан йигит томон келадилар. Шу пайт йигит нигоҳи сочи майда ўрилган, юзи сутдай оқ қизга қадалади:

Наҳот ўша Зебо, ўша қўшни қиз,
Шу нозик латофат, шу нозик қараш,
Қандай баркамол бу. Ё янглишдимми,
Нечун кўкрагимда туташди оташ.

Бу шеърдаги тонготар, тонг, нур образлари орқали шоира озодликни, тинчликни, бахтиёрликни, гўкин-сочинликни, ёшлар ўртасидаги янгича муносабатларни жуда чиройли тасвирлайди.

«Ҳаёт жилиси» шеърида гўзал ҳаётга муҳаббат туйғулари ифодаланилади, лирик қаҳрамонга тун йилдай узун туйилиб кетади, кўзига уйқу келмайди. Турли халқлар унинг ўйини чулғайди. Кўп ўтмай девордаги гардиш палакка қуюндек шуъла тушади. Лирик қаҳрамон ўзини бироз енгил тортади, ғами нари кетади. Ҳаётбахш жило уни ташқарига боқишга ундайди, дарчадан қараган лирик қаҳрамон:

Қарадимۇ кўзимни ортиқ,
Узолмадим тирик ҳаётдан.
Созим, қалбим, қўшиғим билан,
Мафтун бўлдим мен қайта бошдан.

Шундай қилиб, Зулфия лирикасидаги тонг, нур, қуёш, ой образлари шеърдан шеърига ўтиб ривожланиб, ўсиб борди. Бу образлар ҳар доим лирик қаҳрамонга ҳамроҳ, улар катта-катта фикрни ифодалайди, эстетик-ғоявий вазифани ўтайди, муҳим функцияни бажаради.

Шоира тонгни севиш сабабини қуйидагича тушунтиради:

Биз тонгни севамиз — алвон рангида,
Қураш қурбонларин яшайди ҳуни.
Қон бериб, жон бериб бутун жаҳонда,
Дастлаб қаршилаган биз бўлдик уни.

Хаёлимда доим сенсан азиз ёр

«Хаётимнинг ўн йили, фақатгина ўн йили Ҳамид Олимжон билан ҳамнафас ва ҳамқадам ўтгани мен учун улкан бахт бўлди,— деб эслайди шоира Зулфия ўз автобиографиясида.— У энг гуллаган ёшлик чоғида, ранг-баранг, сира туганмас ёрқин истеъдоднинг камол чўққисига етганда фожиали ҳалок бўлди. Мен ўзимни у билан ҳалок бўлдим, дедим хаёлимда. Мана ҳозир ҳам, орадан йигирма йилдан ортиқ вақт ўтиб кетишига қарамай, у айрилиқнинг куйдирувчи аламларини бутун оғирлиги билан ҳис қилиб турибман. Улкан шоир, ўз она тили ва адабиётининг билимдони, кам учрайдиган қобилият ва интизом соҳиби, дўстларига меҳрибон, душманларига аёвсиз Ҳамид Олимжон фақат менинг турмуш йўлдошим ва фарзандларимнинг отасигина бўлиб қолмасдан, аини чоғда, қалбим ва руҳимга уйғун ҳамроҳим ва сезгир маслаҳатчим ҳам эди. Мен ундан фикрлашни, меҳнат қилишни ва шеър ёзишни ўргандим, унинг ижод мактабидан таълим олдим»¹¹.

Ана шу ҳис-туйғу шоиранинг шеърдан шеърига кўчиб ўтади. У инсон ва ҳижрон, севги ва садоқат ҳақида қатор шеърлар ёзади. «Юлдуз», «Не балога этдинг мубтало», «Сен қайдасан юрагим», «Кўрганмидинг кўзларимда ёш», «Соғинганда», «Сенсиз», «Ўрик гуллаганда», «Баҳор келди сени сўроқлаб», «Ҳайкал», «Эмиш», «Орада бўш саҳифа қолибди бўм-бўш» ва бошқа шеърлари шулар жумласидандир. Шоиранинг севги ва ҳижрон мавзуидаги шеърларида шоиранинг нозик ҳис-туйғулари ўзига хос услуб, ўзига хос овоз, ўзига хос лиризм, ўзига хос ҳарорат билан куйланади.

Ер устига оқшомги туман чўккач, лирик қаҳрамон, яъни шоира уйдан эшикка чиқади. Осмонда чарақлаб турган бир юлдуз унга ёрини эслатади. Дарҳақиқат, марҳум ёр юлдуздек йироқ. Лекин юлдуз сингари бир чақнаб, сўнгра сўниб кетмайди, балки севгиси осмонида бир умр ўчмай чарақлайди.

Бир юпанч: севгимнинг осмонидан,
Ўчмасдан ёнасан, эй гўзал ҳамдам.

Зулфия ёри билан бирга яшаган дамларин эслайди, ҳар бир воқеани қалб торларини чертиб шеърга сола-

¹¹ Зулфия. Куйларим Сизга, 8-бет.

ди. «Кўрганмидинг кўзларимда ёш» шеърида тасвир-ланишича, авваллари ёри унга гул келтирарди, энди эса садоқатли маъшуқа ошиқ қабрига гуллар элтади, агар авваллари кўзларида сира ёш бўлмаса, энди айри-лиқ туфайли кўзларидан дув-дув ёш тўкилади, ҳатто, само ҳам унга қўшилиб йиғлайди.

Соғинганда излаб бир нишон,
Қабринг томон олар эдим йўл.
Келтирардинг менга бир замон,
Энди ҳар чоғ мен элтаман гул.

Биз йиғладик тепангда шу кун.
Келдингни деб кўтармадинг бош.
Айтчи сенла бахтиёр онлар,
Кўрганмидинг кўзларимда ёш.

Шоира севимли ёри хотирасига бағишлаб шеърлар ёза-ди, уларда шоиранинг руҳий ҳолати, ички кечинмалари акс этади.

Бирдан қалбим кексариб,
Қон ҳам қочди юзимдан.
Сен, сирдошни ахтариб,
Хаёл кетар изингдан.

Қайга кетдинг юрагим.
Битди бардош ва тоқат.
Сухбатингдир тилагим,
Дилда хасратим қат-қат.

Шоира ёрининг хаёли билан яшайди, умр йўлдоши-ни эслайди. Лекин у ўз ҳис-туйғулари атрофидагина чекланиб қолгани йўқ. Шоира шеърларида унинг турли кайфиятларни бошидан кечиришига қарамай, у ҳаёт би-лан ҳамиша ҳамнафас, боғлиқ бўлиб қолди. «Севимли кишидан жудо бўлиши, — деб ёзган эди С. Смирнов,— шоирада иродасизлик, юпанчсизлик ва беистикбол қай-ғу мотивига айланмади. Шоира томонидан ҳис қилинган ва умумлаштирилган барча нарса Зулфия лирикасида уруш туфайли оғир машаққатлар чеккан талай-талай аёлларнинг ҳис ва туйғулари ҳамда фикр ва ифодаси бўлди»¹².

Зулфиянинг севги ва ҳижрон ҳақидаги шеърлари орасида «Баҳор келди сени сўроқлаб» шеъри алоҳида ўрин тутайди. Бу шеърни «Ҳижрон» циклида яратилган шеърларнинг гултожи дейиш мумкин:

¹² Школа мастерства, Ташкент, Госполитиздат, 1960, стр. 83.

Салқин саҳарларда бодом гулида,
Бинафша лабида, ерларда баҳор.
Қушларнинг парвози гулларнинг нози,
Баҳмал водийларда, қирларда баҳор.

Баҳт ва шодлик куйчиси — шоир Ҳамид Олимжонни Баҳор ахтаради. «Қишнинг ёқасидан тутиб» сўрайди, шаббода бўлиб елиб, яшил қирғоқларни, боғларни, тоғларни қидиради:

Урик гулларига тўнмайди нега,
Елда хилпиратиб жингала сочин?
Нега мен келтирган шўх нашидага,
Пешвоз чиқмайди у ёзиб қулочин?

Қандай ишққа тўлиб боқарди тонгга,
Қамол топтирарди кенг ҳаёлимчи.
Унинг рангдор жозиб қўшиғида
Мудом кўрар эдим ўз жамолимни.

Баҳор шоир тақдиридан огоҳланади, «гуллар ғунчасини чок-чок этади», гулу райҳонларнинг атри таралади, самони майин бир қўшиқ қоплайди. Шоирнинг жўшқин забардаст қўшиғи янграйди. Демак, шоир ўз асарлари билан барҳаёт деган ишонч пайдо бўлади. Шеър оптимистик руҳ билан тамомланади. Лирик қаҳрамон— шоира ўз фикр ва туйғуларини қуйидагича хулосалайди:

Баҳорга бурканган сен севган элда.
Овозинг янгради жўшқини, забардаст.
Улмаган экансан, жоним сен ҳаёт.
Мен ҳам ҳали сенсиз олмадим нафас.

Ҳижронинг қалбимда, созинг қўлимда,
Ҳаётни куйлайман, чекинар алам.
Тунлар тушимдасан, кундуз ёдимда,
Мен ҳаёт эканман ҳаётсан сен ҳам.

Шеърда ҳаётни, баҳор ва шодликни севган шоир, унинг созини қўлида ўз овози билан чалаётган ёри лирик қаҳрамон — Баҳор образлари берилган. Шеърдаги ҳис-ҳаяжон, фикр табиат манзаралари орқали тасвирланади. Шоира ажойиб бадий бўёқлар билан шеърни сайқаллайди, инсондаги ҳислатларни табиатга кўчириб жонлантиради, шеърнинг ўқимишли бўлишини таъминлайди.

Улуғ Ватан уруши совет адабиёти учун ҳам катта синов йиллари бўлди. Барча қардош адабиётлар қатори

Ўзбек совет адабиёти ҳам бу синовдан муваффақиятли ўтди.

Зулфиянинг бу даврдаги шеърларида ғалаба учун, озод, тинч фаровон ҳаёт учун курашаётган, урушга кетган эрларини орзиқиб кутаётган хотин-қизларимиз образи яратилди.

Сўроқлаб бораман учган қушлардан,
Мардлигидан куйлар улар навоси.
Силаб сочларимни мени эркалар,
Улуғ Россиянинг қорли самоси.

Ишқинг қанотида сени сўроқлаб,
Парвоз қилмоқдаман осмонда енгил,
Тездан етажакман сенинг ёнинга,
Қўлимда қуролу, устимда шинел,—

мисраларида Ватан ҳимояси учун, висол учун ёрининг орқасидан жангга кетаётган вафодор ва жасур қиз образини кўрамиз. Бу шеър худди Ҳамид Олимжоннинг уруш йиллари яратилган «Қўлингга қурол ол» шеърига жавоб тарзида ёзилгандек туюлади. Бу шеърда қиз образи ўз ҳақ-ҳуқуқини таниган, севгисига вафодор, Ватан ҳимояси учун жонини аямай жангга кетаётган совет қизи образидир. Шоиранинг «Ҳижрон кунларида» шеъридаги лирик қаҳрамон қизларнинг айрилиқ, ҳижронга бардош бераётганлиги, бахтли кунларга эришиш ҳақидаги ўйлари берилади. Уларнинг оташин севгиси ўтли сатрларда мужассамланган:

Эй севгиси азиз, эй севимли ёр,
Кетма, асло кетма кўзимдан йироқ.
Ғарчи тушимда ҳам сени бир кўриш —
Ҳижрон кунларидан минг бор яхшироқ.

Мен уйғониб қолдим. Қалбим безовта,
Сўнгра бедор ўтдим ол тонг отгунча;
Ҳам тушда, ҳам ўнгда излайман сени
Сен ёвни йўқотиб омон қайтгунча¹³.

Улуғ Ватан уруши йилларида севги ва муҳаббат мавзуи адабиётимизда етакчи мавзулардан бири бўлиб қолди. Шоира ҳам бу мавзуда анча шеърлар яратди. Шоиранинг уруш йиллари яратган энг машҳур, миллий колорит руҳи уфуриб турган шеърларидан бири «Палак»дир.

¹³ Зулфия. Куйларим Сизга, 181-бет.

Гўзал баҳор фаслларида бирида йигит қизнинг бағрини ёқади. Севги билан маст бўлган қиз ўзбек урф-одати бўйича палак тика бошлайди. Кунлар ана шундай ширин, тинч-тотув ўтаётган бир пайтда Ватанга душман ҳужум қилади. Ёшлар севгисига ҳижрон ташлайди. Йигит яроғин олиб жангга кетади. Ёри жангга кетгач, ваҳималар ҳушини олса ҳам қиз умидсизликка берилмайди. Кечалари бедор палак тикади, ёрини ғалаба билан келишини кутади:

Уни тика бердим кечалар бедор,
Қаршимда суратинг, тортдим қатимни.
Хаёлимда сенсан, доим, азиз ёр,
Ишқинг билан чекдим севгим хатини.

Ёвни тамом қилиб сен қайтсанг ғолиб.
Ишқда бирга тепгай биздаги юрак.
Сени қаршилагай қуёшдай ёниб,
Йўлингга кўз тутиб мен тиккан палак¹⁴.

Бу шеър ўша даврда «Правда» газетасида эълон қилинади. Шоира Зулфиянинг бу йилларда «Уни Фарҳод дер эдилар», «Садоқат» ва «Ҳижрон кунларида» шеърӣй тўпламлари юзага келди ва китобхонларга тақдим этилди. Бу шеърлардаги лирик қаҳрамон — озов ва бахтиёр ўзбек қизи Ватанни ҳимоя қилиш учун қўлида қурол, устида шинель билан жангга боради, фронт орқасидаги «ўғли йўлларига мунтазир она», «ҳижрон юрагига ўт солган келин» ғалабани таъминлаш учун фурсатни қўлдан бой бермай меҳнат қилишга даъват этилади. Уруш йиллари Фафур Ғуломнинг ҳарбий лирикасида ота, Уйғун ижодида она образлари айниқса катта маҳорат билан тасвирланган, Ҳамид Олимжонда эса ўғил ва она образлари ўзининг такрорланмас бадий ифодасини топган эди. Зулфия бу образлар галереясини вафодор ва фидокор аёл образи билан бойитади. Бу аёл образи шоиранинг уруш даври лирикасининг асосий лирик қаҳрамони сифатида гавдаланади.

Зулфия қаҳрамонлар тақдирини ўз қалбига жо қилади, аёл кўзи билан воқеалар таҳлилига ёндашади, нурли келажак ҳақида ўй суради. Лирик қаҳрамон замона ҳодисаларига бефарқ қарай олмайди. «Ғолиблар қайтганда» шеъри бунга ёрқин мисолдир. Унда ёри жангда ҳалок бўлган лирик қаҳрамоннинг ички кечин-

¹⁴ Зулфия. Куйларимга Сизга, 171-бет.

малари, қайғу-алами, унинг характеридаги олижаноб хислатлар шоира томонидан маҳорат билан чизилади:

Нечун сенга бўлган пок муҳаббатим,
Шунча тез фироққа бўлди гирифтор?
Жонлар берар эдим бир нафасига
Мен ҳам сенинг билан кўришсам дийдор...

Лирик қаҳрамон элнинг келажагини сақлаб қолган, азиз тупроғини, бахтини севиб, эркин машъал қилиб тунни ёрган Ватан мардлари келаётган кунда уйда қолиш гуноҳлигини сезади. У тетик ва бардам эшик томон юради. Шу пайт ғалаба куйи янграйди, қуёш чарақлайди, у гулзордан гул саралайди, ўғлини етаклаб висолга ошиққан тўдага қўшилиб кетади. Шеърда шоира бир-бирига қарама-қарши икки эпизодни, яъни умр-йўлдошини қумсаб ғам-алам чекиш ва висолга ошиқувчи кишининг қувончи, хурсандлигини ишонарли деталлар орқали ёритади. Шеър оптимистик руҳ билан тугалланади. Лирик қаҳрамон шахсий қайғунинг асири бўлиб қолмайди, балки ҳаётга, халқ оқимиغا қўшилиб кетади, у ҳамшаҳарлари қувончига шерик бўлади.

Зулфиянинг кейинги йилларда ёзилган «Ҳайкал», «Орада бўш саҳифа қолибди бўм-бўш», «Долғали бир ҳаёт», «Ўтган умрга» каби шеърлари ҳам севги ва ҳижрон мавзуидадир. «Орада бўш саҳифа қолибди бўм-бўш» шеърда шоира юрагида эъзозланган туйғулар, муҳаббат, ҳижрон, садоқат ҳақидаги фикрлар балқиб туради. У қуйма ва ёрқин мисраларда юракни йиллар оша тирнаётган ҳижронни ифодалайди ва ўқувчини ҳаяжонга салади:

Оро йўл...
Қалбимдан юлинган бир бахт,
Вайрон бўшлиғида ўчмаган олов.
Қайта бир ҳокимга буюрмаган тахт,
Арзон ҳаваслару
хирсга ирсга ёв...
Табиатда бўшлиқ бўлмаганидай
Умримда бир нафас йўқдир оро йўл.
Қудуқ ҳам жаҳонда тўлмаганидай,
Асло менга тугамасин оро йўл.

Шундай қилиб, Улуғ Ватан уруши йиллари Зулфия учун камолот йиллари бўлди. Шоиранинг бу даврдаги ҳижрон ва садоқат мавзуидаги шеърлари ғоявий ва бадий баркамол асарлар сифатида адабиётимиз хазинасига қўшилди.

Халқлар дўстлиги ва тинчлик мавзуи

Ўзбек адабиётининг атоқли сўз санъаткорлари Ойбек, Фафур Фулом, Ҳамид Олимжон, Мақсуд Шайхзода, Уйғун, Миртемир, Зулфия ижодида тинчлик, дўстлик, биродарлик, ўзаро ҳамкорликни куйлаш муҳим ўрин эгаллайди.

Ўзбек халқининг машҳур шоири, Ленин мукофотининг лауреати Фафур Фуломнинг шеърида ўзбек ва қозоқ халқларининг дўстлиги, биродарлиги шундай тасвирланади:

Минг йилларга бир тутқазмас,
Қардошлиқ тарихимиз,
Икки бошга бир манглайдай
Ярқироқ тақдиримиз.
Бир китобнинг икки бети
Туташгандир еримиз,
Бир-бировга кундай равшан
Аёнимиз, сиримиз.

Севимли шоира Зулфия ҳам дўстлик, ҳамкорлик мавзуида қатор шеърлар яратди. Шоира «Дўстимга» шеърида дўсти ҳақида ўй сураркан, уни ўлканинг тонгига ўхшатади:

Дўстим сен ҳақингда сурарканман ўй —
Сени хотирлайди ўлканинг тонгги.
Қушларнинг кумушдай қанотларида
Гўё учиб юрди кулгинг жаранги.

Шоира ўз шеърларида коммунизм қураётган совет кишиларининг тўлақонли образини чизишга, уларнинг маънавий дунёларини бутун мураккаблиги билан очиб беришга ҳаракат қилади.

Зулфия «Юрагимга яқин кишилар» шеърининг бош қаҳрамони қилиб камтар, оддий кишилар образини олади.

Шеърда совет кишиларининг фидокорона меҳнати, шу меҳнат жараёнида камол топаётган дўстлик, биродарлик зўр кўтаринкилик билан тасвирланади.

Ана... Коммунизм шуъласи юзда,
Туркман қиз қуёшдан туриб илгари,
Кўтарма кранда юксак уйларни
Офтобга тутаркан қўшиқ сингари.
Дилга сиғмай кетиб қўшиқ ғурури
Тезроқ қуриш учун узатаман ғишт.

«Юрагимга яқин кишилар» шеъридаги бош фалсафий фикр катта, гавжум ҳаёт қўйнидаги кишилар, юра-

гига яқин кишиларнинг ўй-фикрлари, орзу-мақсадлари акс этади.

Шаҳрим кўчасидан мён шод бораман,
Катта ҳаёт қайноқ,
сершовқин, гавжум,
Москва кўчасидай нурга кўмилган,
Машиналар занжири узилмас бир зум.
Одамлар дарёси оқар ёнимдан,
Қарайман:
ҳаммаси-ҳаммаси таниш,
Билмайман исмин ҳам, қалбин ҳам аммо
Биламан барйда буюк интилиш¹⁵.

Шоира шеърнинг мазмунини куюқлаштириш мақсадида бадиий-тасвирий воситалардан ҳам моҳирона фойдаланган. Шоира чиройли бадиий тасвирлар орқали совет кишиларининг ўзаро биродарлиги, дўстлигини ифодалаб беради.

Юртим харитаси — менинг юрагим,
Энг узоқ бурчи ҳам таниш ва яқин.
Муқаддас гавҳардай сақлайман унда,
Икки юз миллионли халқ муҳаббатин.

Зулфиянинг жуда кўп шеърларида ана шу улғу дўстлик куйланади. «Хотира сатрлари», «Салом, Сизга эркпарвар эллар», «Бахшиш», «Мушоира» ва бошқалар шу мавзуга бағишланган.

Шоиранинг «Хотира сатрлари» шеъри 1966 йил 26 апрель тонготарида Тошкент шаҳрида рўй берган табиий офат ҳақида, бутун мамлакатимизнинг Ўзбекистон пойтахти Тошкентни тиклашга келиб «меҳрдай садоқат йўғрилмасидан» селларга, йилларга бардош берувчи уйлар қурганлиги тўғрисида гапирилади.

Шеърда кишини ўйлашга ундайдиган, узоқ-узоқларга етаклайдиган фалсафий фикрлар мавжуд. Шеър қуйидаги донишмандона мисралар билан бошланади:

Бари унутилар,
Унутилар тўйлар.
Кўкда булутлардан гўё беланчак ясаб,
Сени аллалаган севинчлар баъзан.
Мақсад йўлидаги заҳмат унутилар,
Ишонган кишингдан келган сотқинлик,
Ҳатто ўтган ёшлик,
Ўтган умр чиқар хотирдан.
Лекин севги унутилмас,
Унутилмас ўлим.

¹⁵ Зулфия. Куйларим Сизга, 148—149-бетлар.

Унутилмас уйнинг вайрон бўлгани —
Қолар дилда доғдай сирқираб.
Унутилмас сени вайронликдан,
Тақдирнинг зарбидан, ҳайроналикдан,
Меҳрибон бир қўлнинг суяб олгани —
Нақ висол дамида қолар ярқираб¹⁶.

Шоира совет кишиларининг дўст бошига оғир кун тушганда бир-бирини жон-дили билан суяшини, қўллаб-қувватлашини, одамийлигини ёрқин мисраларда чизиб беради.

Бошингга қор эмас,
мусибат ёғса,
Суянчинг бўлмаса, мушкул
ростлаш қад.
Бутун ўлка келди бизни суяшга,
Шаҳримизнинг очиқ эшикларидан
Қуёшдай бекиниб,
чақиндай тезкор.
Қўҳна шаҳримизда ҳеч қуламасга,
На йиллар, на селдан ҳеч нурамасга
Меҳрдай, садоқат йўғрилмасидан
Уйлар қурди Дўстлик номли Бинокор.

Зулфиянинг «Ҳарорат» шеъри ўзининг ғоявий мазмуни, баднийлиги билан алоҳида ўрин эгаллайди. Шоира бу шеърида ўзини қизиқтирган саволга жавоб излаб, худди кон қидирувчилардек қатламларни тобора чуқурроқ ўзлаштириб боради:

Ҳарорат минг йиллар тах-тахни тўлдириб
Безавол ётган ҳис эмасму ҳарорат?
Асрлар бўрони илдиз-ла суғуриб
Ололмай танг қолган кучмасми ҳарорат?
Ҳарорат, ҳарорат.
Сен қуёш умрига тенгмисан,
Жисмингда минг авлод қалбининг чўғи бор.
Бир осмон юлдузни қамраган океандай кенгмисан,
Ҳар эзгу инсонга порлаган зарранг бор.

Шоира ўз шеърида ҳарорат тушунчасини катта ижтимоий майдонга олиб чиқади. Ҳарорат шоира учун яратувчидир, унинг кучи беқиёсдир. Бизнинг меҳнатимизда, дўстлик ва қардошлигимизда, куй-қўшиғимизда, ҳароратни кўриш мумкин. Шоира тасвирида ҳарорат кўёшга тенг. Шу сабабли дўстлар абадий бир-бирига

¹⁶ Зулфия. Шеърлар, I томлик, Гафур Фулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1974, 293-бет.

«елкадош, тақдирдош, биродар». Дўстлик деб аталган ҳарорат нур, яловдир, дейди шоира.

Ҳарорат бу сенми, муқаддас
ноёб ўт, ҳарорат,
Овозлар, оҳанглар, меҳмонлар...
мезбонлар.

Ким солган бу эзгу одатлар чўғини дилларга?..

Шу сабаб, эй дўстлар.

Кўзу қош сингари сизу биз,

Абадий елкадош

тақдирдош, биродар.

Шоира сўнгги йиллар ичида Осиё ва Африка бирдамлиги Комитетининг, СССР Ёзувчилар союзининг, Хотин-қизлар комитетининг вакиласи сифатида Ҳиндистон, Цейлон, Миср, Япония, Бирма, Югославия, Австрия, Болгария каби бир қанча мамлакатларда бўлди. Уша мамлакат халқлари ҳаёти, урф-одатлари билан танишди. Ана шу чет эл сафарлари таассуроти сифатида «Йўл дафтари» туркуми юзага келди. Туркумга «Мушоира», «Йўлда», «Қалбим қолган эди», «Океанда», «Кўзгу», «Тун», «Бахшиш» каби қатор шеърлари киради.

«Ҳамма ерда бўлгинг, ҳамма нарсани кўргинг, ҳис қилгинг келади, — дейди шоира, — Осиё ва Африка Бирдамлиги Комитетининг вакили бўлиб борасанми, аввало совет кишиси — шоирсан. Дунёга, воқеаларга ва одамларга шоир сифатида ёндашасан, шунинг учун ҳам Ҳиндистонга бўлган сафарнинг ҳисоботи сифатида «Мушоира» ёзилди, бу шеър менга шунинг учун муҳимки, у ҳамма сафарлардан олган энг қимматли туҳфадир. Мен умуман шоирнинг эмас, совет шоирининг иқболи билан тўла фахрланаман. Сафарлар, учрашувлар, кузатувлар, ифтихорим кучини ошириб юборди»¹⁷.

«Мушоира» (1958) да мустамлакачилик асоратидан қутулиб, қақдини ростлаётган Шарқ халқларининг кураши, бахти ҳақида, шоиранинг бурчи, маъсулияти, ҳар бир шеърнинг вазифаси тўғрисида фикр юритилади. Шоира тарихий мушоира тушунчасига янгича мазмун беради. Уни ижтимоий ҳаёт, конкрет замонавий ҳолат билан бойитади. Шоира гурунгни, шеър ва маҳорат

¹⁷ «Шарқ юлдузи», 1971, 10-сон, 208—209-бетлар.

баҳосини байрам, мушоирани эса шеърий чаман деб
билади.

Гўзал тупроқ узра қуйилди оқшом,
Кундуз олар дам,
Жўшқин мушоира этади давом,
Дўстим, кел сен ҳам.

«Мушоира» бу шеърий мусобақа. Лирик қаҳрамон
ана шу шеърий чаман, байрам, шеърий мусобақа ҳақида
чор атрофга дарак беради ва дўстларни шу байрамда
иштирок этишга чорлайди.

Сен эрмак эмассан, сен нон, сен ором,
Орзу покиза.
Сен ҳаёт, ҳаётни куйла сен мудом,
Эй мушоира.
Сен чорла, овозинг эшитсин жаҳон,
Шеърнинг уриб турган юраги бўлиб.
Ҳаётнинг энг ажиб куйига тўлиб,
Давраимизга кирсин ишчи ва деҳқон.
Ҳаёт санъаткори — энг оддий инсон.

Сўнгра шоира мушоирани тинчликка, дўстликка ун-
довчи, мисраларни диллардан тилларга олиб кетувчи
бир гўзал чаман эканлигини ҳам таъкидлайди:

Ҳаёт оламига, бахтига тўлиб,
Кириб келар дилдан дилларга.
Еллар мисраларни диллардан юлиб,
Миллион йўллар билан бутун элларга
Кетарди гўё бир самимий сайёҳ,
Елқин қанотида дўстлик ва меҳр,
Гўё шарқликларнинг бахтига гувоҳ,
Ғарбни чорлар эди даврага шеър.

Зулфиянинг «Мушоира»си оламга машҳур бўлди.
1967 йили шоира бу асари учун Жаваҳарлал Неру му-
кофотини олди.

Давраимиз меҳрга тўлиқ бир олам,
Дўстлар бари жам.
Буюк мушоира этади давом,
Келингиз сиз ҳам.

«Мушоира» тасвирий воситаларнинг бойлиги билан
кишини ҳайратда қолдиради, унда хотин-қизларга хос
кузатувчанлик эпик кенглик билан уйғунлашиб кетади,
фикрларнинг теранлиги, туйғуларнинг тўлиқлиги билан
ҳамоҳанг. Унда ҳамиша халқларнинг тинчлик ва бахт-
саодати учун янграган поэзиянинг садосини эшитиб ту-

расан, киши. Бу асарни дадиллик билан адабиётимиз дурдонаси деймиз»¹⁸.

Шоирамиз қуёшдай иссиқ дўстлик, ҳамжиҳатлик, унинг моҳияти ҳақида фикр юритади. Дунёга, воқеаларга, одамларга шоир кўзи билан қараб, совет кишиси сифатида ёндашади. У дилига яқин кишилар ҳаётини бутун қалби билан сезади, ҳис қилади, уларнинг орзу-умидлари ва келажак ҳақидаги ўйларини мужассамлаштириб асарлар ёзади.

«Ёшликка жасурлик ёр, дейдилар. Ёшликда шоир бўлиш ҳам гўё осондек. Фақат йиллар ўтиши билан ўз зиммасига нақадар қийин масъулиятни олаётганини фаҳмлаб қолар экансан. Шеърлар мингларча кишилар ўз қалби ва дили билан ҳис этиб, ўзлариники қилиб олгандагина поэзияга айланади», — деб ёзади шоира автобиографиясида. Шоирани ўз шеърлари устида қунт билан ишлашга ундайдиган кучлардан бири ҳам шудир. Шоира қалам билан қўшиқ тўқиб, ажойиб замонамизни, бахтиёр кишиларимизни мадҳ этаркан, Ватани, халқи олдидаги қарзини узишга ҳаракат қилади:

Қалам-ла мен тўқийман қўшиқ,
У инсонга, элга хизматим.

Улуғ Ватан уруши йилларидан кейинги йилларда адабиётимизда тинчлик мавзуи муҳим ўрин тутади. Бу йилларда ўзбек шоирларининг овози яна ҳам салобатлироқ жаранглай бошлади. Атоқли ўзбек шоирлари билан бир қаторда Зулфия ҳам кўпгина шеърларини бу мавзуга бағишлайди. «Ўғлим, сира бўлмайди уруш», «Салом Сизга, эркпарвар эллар», «Биз тонгни севганчун», «Юртимни куйлайман» каби шеърларида тинчлик, фаровон ҳаёт учун меҳнат қилаётган совет халқи ва дўст мамлакат кишилари образларини кўрамыз.

Зулфия «Салом Сизга, эркпарвар эллар» шеърида оппоқ тонгни, ўлка тинчлигини бузмоқ учун қонли тишини қайраётган бир тўда империалистлар ҳам борлигини, лекин уларнинг бу режалари амалга оша олмаслигини, уларни сулҳпарвар эллар албатта улоқтириб ташлаяжакларини юксак ишонч билан куйлайди.

Шу ёрқин илҳомбахш туннинг тинчини,
Бузмоқ-чун қайрайди қонли тишини.

¹⁸ Воҳид Зоҳидов. Халқ шoirаси, «Совет Ўзбекистони» газетаси, 1965 йил 25 ноябрь.

Мен дейман: дўқингиз тамом беҳуда,
Бу тинчлик қўрғони мустаҳкам жуда.
Сулҳ байрогин тутган миллион-миллионлар,
Сизни ўша атом бомбангиз билан,
Итқитиб ташлайди жаҳондан мангу,
Сулҳпарвар халқларнинг одил фикри шу.

Шоиранинг меҳнат темасига бағишланган шеърлари тинчлик учун кураш темаси билан боғланиб кетган. Бундай шеърларнинг бир гуруҳида шоира оддий меҳнаткаш кишиларнинг яратувчилик фаолиятини улуғлайди, уларнинг тўлақонли образларини яратади. Масалан, «Далада бир кун» шеърида йил бўйи пахта учун қилинган меҳнатнинг самарасини кўриш учун раиса Турсунойнинг ҳаяжонлари, «Чевар қиз қўшиғида» эса ҳалол меҳнати туфайли обрў орттирган қиз образи, унинг иқболи тонгдай кулиб, дўстларни шойи билан ясантриш аҳди бор эканлигини тўлиб-тошиб куйлайди. Шу туркумдаги иккинчи гуруҳ шеърларда эса меҳнат темаси тинчлик учун кураш темасига боғланиб кетади. Зулфия меҳнат ҳақида гапирар экан, уни фалсафий идрок қилади ва совет кишиларининг меҳнати тонг учун, тинчликни тасдиқлаш учун хизмат қилиши куйланади¹⁹.

Шоиранинг «Ўғлим, сира бўлмайти, уруш» шеъри тинчликни юксак пафос билан улуғловчи асарлардан биридир. Биз бу шеър орқали уруш даҳшатларини кўрамиз, ҳис этамиз. Шеърнинг бош қаҳрамони — она. Унинг ўғли навқирон, бўйи бўйдан ошган. Лекин баъзида лирик қаҳрамон ўкинади. Чунки ўғлининг олдида отаси йўқ. Бунга эса лаънати уруш сабабчи:

Уруш! Номинг ўчсин жаҳонда,
Ҳамон битмас сен солган алам.
Сен туфайли кўп хонадонда,
Ота номли буюк шодлик кам.

Ҳа, яхшиямки, онанинг олдида «заминдай вазмину, меҳнаткаш мушфиқ, истаган нарсангни тайёрлагувчи» (Ғ. Фулом) совет Ватани ва жонажон халқи бор. Мана шулар юракларга далда бўлди. Лекин замонанинг нотинчлиги онанинг дилига баъзан ваҳималар солиб туради:

¹⁹ О. Шарофиддинов. Адабий этюдлар, Тошкент, Фафур Фулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1968, 103-бет.

Йўқ, урушининг номи ҳам учсин,
Менинг ўғлим керак ҳаётга.
Истамайман унинг дудлари
Қўнсин лаби узра қанотга.
Кўкрак сути ва меҳнат билан,
Биз жаҳонга берганмиз турмуш.
Она қалби оёққа турса,
Ўғлим, сира бўлмайди уруш.

Кишиларни тинчликка чақириш, уруш оқибатини эс-латиш, бутун оналарнинг оёққа туриб тинчлик учун курашишлари ва меҳнат қилишлари зарур деган гоё шеърнинг асосини ташкил этади.

Зулфия барча оналарнинг, оддий кишиларнинг тинчлик ва озодлик учун бўлган курашини, ҳаяжонини тўғри ҳис қилади, шоирона юрагидан ўтказади. Бу ҳаяжон Зулфиянинг ҳам ҳаяжонига айланади. Ана шу ҳаяжон туфайли юксак мазмунли, бадий жиҳатдан пишиқ шеърлар юзага келади.

Зулфиянинг ана шундай шеърлардан бири «Саодатнинг Америкалик хонимга жавоби»дир. Шоира америкалик хоним қиёфасини ишонарли қилиб очиб ташлайди: у отасининг бойлиги туфайли геолог деган унвон олади, туғиш аёлини қаритади, деб фарзандли бўлишни ёмон кўради, кийим-кечакларнинг, олтин, безакларнинг ҳисоби йўқ. Бироқ хоним ишламайди, чунки қулларнинг меҳнатидан пуллар оқиб келади. Булар етмагандай хоним Саодатга, унинг гўзал ўлкасига ҳасад билан қарайди.

Саодат эса ер қатини тинмай ўрганаётган, изланаётган, ўзининг ҳалол меҳнати билан олима бўлган Совет Шарқининг озод ва бахтиёр қизи образидир.

Мен қулмас, қулим ҳам бўлмас ҳеч қачон,
Бу зўр оилада бир ҳаёт мавжуд.
Териси қорами, оқми, сариқми,
Совет кишисининг номи-ла машҳур.
Мен ҳам фан доктори, бойвучча хоним,
Мен ҳам бойлигимнинг билмайман чекин.
Менинг парвозимда фан чўққисига
Сиз деган долларнинг қўли йўқ лекин.

Мен оддий бир ўзбек чўпоннинг қизи,
Мени фан доктори қилган Ватаним.

Шундай мавзулардан бири юқорида кўриб ўтганимиз шоира ижодида тинчлик, дўстликнинг куйланишидир. Зулфия актуал мавзуларни тез топа оладиган, ҳа-

ёт оқимини аниқ илғаб ижод қиладиган шоира. Шунинг учун ҳам унинг ижодида ҳаётий масалалар ўрин олади.

Совет адабиётида қардош халқлар ҳаётини бадий акс эттириш мавзуи кенг тарқалган бўлиб, бу ўзбек шоирларининг ҳам асосий темаларидан биридир. Ўзбек шоирларининг рус, қozoқ, тожик, туркман, грузин, озарбайжон ва бошқа қардош халқлар ҳаётидан олиб ёзган қатор туркум шеърлари бор. Миртемирнинг «Қорақалпоқ дафтари», Шухратнинг «Кавказ дафтари», Зулфиянинг «Олатов ўланлари» туркуми шулар жумласидандир. Шоиранинг «Олатов ўланлари»га «Қозоғистон ўланлари», «Кўкчатов», «Булут ўйини», «Балхаш оқшоми» каби бир қатор шеърлари кирган. Бу шеърларда шоира қардош Қозоғистоннинг кўркам табиатини, дилга оташ солувчи қизларини, меҳмондўст, оддий меҳнаткаш кишилари образларини катта маҳорат ва ҳарорат, меҳр ва самимият билан чизади:

Шу ойнакўлининг тоши бўлай мен,
«Раққоса Қайин»лар ичра йўқолай.
Этакдан, киприкдан, сочдан торт, кейин,
Мен ўтли сеҳрингни қўшиққа солай.

Шеърда шоира қozoқ халқининг ўзигагина хос бўлган деталларни топиб ишлатади. Лирик қаҳрамон дилига қардошларнинг «оппоқ қиз ўтови» хуш ёққанлигини, дўмбира овози она алласидай ёқимли эканлигини билдириб, олий дастурхонга узр айтади ва овулда бўладиган мушоирага ошиқади:

Дил ташлаб, дил олиб мен тушдим йўлга,
Бургут сиеқликда тиниқ ашк қолди.
Қалбим нигоҳлари етмаган куйга,
Юрагимни тирнаб ажиб рашк қолди.

Олатовдан тўкилган қўшиқ «Ором истаб» қолган юракни ҳам, «ойлаб сукут қилган» хит қаламни ҳам, ҳамма-ҳаммасини орқада қолдириб, янгидан илҳом, қувонч бахш этади:

Умрда гафлатда қолган нафас йўқ,
Роҳат истагини йўлларга сочгум.
Ана Олатовдан тўкилар қўшиқ,
Мен қўшиқ гадоси қалбимни очгум...

Қозоғистонда ўзбек адабиёти ва санъати декадаси муносабати билан ёзилган шеърларидан бири «Балхаш оқшоми»дир. Бу ўринда Зулфиянинг Балхаш балиқчилари билан учрашуви ҳақида бир оз тўхталмоқчимиз.

Бу воқеа 1962 йилда ўзбек адабиёти ва санъатининг Қозоғистондаги декадаси вақтида бўлган эди. Ўзбек делегацияси Олмаота, Қараганда, Қўриқ ўлкаси, Кўкчатовни айланиб, Балхашга келади. Балхашда ҳамма ердагидай делегация аъзоларини жуда самимий кутиб оладилар. Тантанали мажлислар бўлади. Китобхонлар билан учрашувлар ўтказилади. Балхаш мис комбинатини томоша қилишади. Катта кўлда кемада сайр қилишади. Шу пайт балхашлик икки ўртоқ келиб Балхаш балиқчилари кўпдан бери Зулфия билан учрашмоқчи эканликларини, иложи бўлса, уларнинг ҳузурига боришни илтимос қилишади. Зулфия рози бўлади. Кечқурун Балхаш бўйида шеърхонлик бошланади. Кеча анча чўзилиб кетади. Зулфиянинг шеърлари балиқчиларга ниҳоятда манзур бўлади, улар шоирани қайта-қайта шеър ўқитадилар. Кеча охирида балиқчилар ўзларининг азиз меҳмонларига анъанага кўра балиқ инъом этадилар.

Шоира Зулфия ана шу учрашувдан олган таассуротларини шеърга солади. Шеърда балиқчиларнинг лирик қаҳрамони балиқ совға этиш эпизоди Ҳамид Олимжоннинг «Ойгул билан Бахтиёр» дostonидаги балиқчиларнинг Бахтиёрга балиқ беришлари эпизодига ўхшаб кетади. Лекин икки шоир бу эпизоддан турлича мақсад учун фойдаланганлар. Шоира ўз шеърида қардош қозоқ дўстларимизнинг меҳрини, дўстлигини, тантилигини, меҳмондўстлигини жўшқин сатрларда тараннум этади.

Бу гал тўрга тушган сенга,
Бахтингдан кўр, бойбека...
Бахтинг одим экан, — дейди .
Қармоқни тортиб қозоқ,
Ўлжанг улкан, ол кўноқ.

Ўзбекистонда 1971 йили қозоқ адабиёти ва санъати декадаси бўлиб ўтди. Декада 27 сентябрдан 8 октябргача давом этди. Зулфия ҳам декаданинг очилиш маросимида қозоқ қардошларимизга ўзбек халқининг самимий саломини топшириб, ўзбек халқи номидан шундай дейди:

Мен бунда не десам, бу юрак сўзим,
Сизнинг юраклардан жой олсин ўртоқ.
Не десам ярашур маъно бир ўзи
Жеками, эгачи, жўлдасми, ўртоқ.
Сиз дўстга халқимизнинг сўзин айтишдан,
Қамина шу соат нақ Олатоғман,

Меҳру садоқатга пўртана қилган,
Дилдан хуш келибсиз дейишдан шодман²⁰.

Шоира фақат қозоқ қардошларимиз ҳаётлари-ю, меҳнатларини куйлабгина қолмай, балки тожик ва арман халқлари ҳаётидан ҳам шеърлар битмоқда. Мана, лирик қаҳрамон бир кўришни орзу қилган Душанбеда. Унинг «муҳташам биноларини», «бахтлар водийси» деб ном олган Вахшни, Варзоб соҳилида янгигина барпо қилинган шаҳарни, «йўлларга соябон дарахтларни, жаннатмакон боғларни» кўради, ақли лол қолади.

Ҳар ерда учратдим дўстни, ўртоқни,
Мени қаршилади меҳрибон кўзлар.
Нақадар самимий, яқин ва илиқ,
Биз фақат дил билан сезолган сўзлар.

Шоира Зулфия «Она кўкси» шеърида Арманистондаги Севан кўли тўғрисида тўлиб тошиб куйлайди.

Арман Севан кўлини Она кўкси дер,
Суқ ва қумсаш билан интилдик чанқоқ,
Меҳру иззатини шу ерга йиғиб,
Қуёшга кўтармиш Онани тупроқ...

Дейдилар: Севаннинг туби бир дунё,
ГЭСлар олар эмиш шундан кўзга нур.
Шундан пушти рангли ўлкада зиё,
Шундан шоирлаги жарангдор ғурур.

Шоира Зулфиянинг дўстлик, ҳамкорлик, биродарлик мавзуидаги шеърларида дўстликнинг буюк кучи, меҳри ифодаланган.

Шоиранинг «Жарангдор ва ёрқин, қувноқ бахт қўшиқларида ҳам, тинчлик орзусида айтилган, уруш оловини ёқувчиларга қарши ғалаёнли ҳайқиреқларида ҳам, қардошлик мотивларида ҳам ўзбек аёлининг баралла салоси эшитилиб туради. Ўзбек шоирасининг бардам овози жаҳоннинг олис нуқталарида, юксак минбарларда жаранглашидан ғурурланмасдан мумкинми?»²¹

²⁰ «Ўзбекистон маданияти» газетаси, 1971 йил 1 октябрь.

²¹ Миртемир. Атоқли ва ардоқли, «Ўзбекистон хотин-қизлари», 1961, 9-сон.

ШОИРАНИНГ ЛИРО-ЭПИК АСАРЛАРИ

Зулфиянинг Улуғ Ватан уруши йилларида яратган энг яхши асарларидан бири «Уни Фарҳод дер эдилар» поэмасидир. Поэмага реал воқеа — Ватан учун жангда ҳалок бўлган ўзбек санъаткори Қобил Қори Сиддиқов ҳаёти, жасорати асос қилиб олинмоқда.

Урушгача Қобил Қори «Фарҳод ва Ширин» музыка-ли драмасида Фарҳод ролини ижро этарди. Уруш бошлангач, Ватан ҳимояси учун отланганлар сафида Қобил Қори ҳам бор эди.

Ақл, юрак, санъат, истеъдод,
Ҳаво, тупроқ, сув — бутун ҳаёт,
Ҳаёт учун отилди жангга,
Жонни тикиб она Ватанга.
Жўнай берди ишчи, пахтакор,
Жўнай берди олим, санъаткор...
Шунда бизнинг Қобил Қори ҳам,
Лаббай дея юрт чақирган дам,
Санъатига деди: «Яхши қол!»
Жангга кирди қўлида қурол¹.

Қобил Қори Фарҳод сингари ўз Ватани, унинг озодлиги ва бахти учун курашади. Фарҳоднинг қўшиғи Қобил Қорининг қўшиғига айланади.

Азиз Ватан, жонажон Ватан,
Керак бўлса қурбон жону тан.
Бахт, эркимиз қолсин деб элда,
Муҳаббатинг, қудратинг дилда,
Қўрсатамиз курашда сабот,
Евдан сени қиламиз озод.
Халқим учун, санъатим учун,
Яна жангга кираман бу кун!

¹ Зулфия. Қуйларим Сизга, 218-бет. Бундан кейинги мисоллар шу поэмадан олинади.

Шоира Қобил Қорининг ажойиб санъати, қўшиғи таъсирини алоҳида таъкидлаш мақсадида турли ўхшатишлардан фойдаланади. Табиат ҳодисаларини жонлантириб, шеър таъсирини оширишга эришади:

Бу дилором ширин овоздан,
Ишқли дилдан, янграган создан,
Маст бўлгандай йигит ёнида,
Елиб юрди майин шаббода.
Гул гунчаси қўшиққа мафтун,
Бўлиб кўксин чок этди бутун.
Хушбўй ҳидин таратди райҳон,
Тўлиб кетди атирга ҳар ён,
Куйни тинглаб соч ёзди толлар
Тебранишди нозик ниҳоллар

Шундай қилиб, шоиранинг бу поэмасида санъаткор — солдат образи яратилади, совет халқининг фашизмга қарши кураши акс эттирилади.

Ҳамиша изланувчан шоирамиз ижоди тобора сайқал топиб, юксакликка интилмоқда. Унинг «Қуёшли қалам» номли достони фикримиз далилидир. Зулфиянинг қуёшли қалбида яратилиб, қуёшли қаламидан тўкилган нурли ва ҳароратли туйғусин ташкил этган бу дoston севимли ўзбек ёзувчиси Ойбекка бағишланган.

Дoston «Хаёл қанотида», «Яратиш дарди», «Навоий юраги уриб турибди», «Дарёдай уйғоқ», «Ойбек ишлаяпти» каби 5 бўлимдан иборат.

Шоира асарга Ойбек ва унинг рафиқаси Зарифа опа билан бирга серқуёш Ўзбекистон бўйлаб сафарга чиққанини асос қилиб олади. Зулфиянинг асосий мақсади сафар хотиралари асосида Ойбек онгида янги асарларнинг туғилиши, адибнинг ноёб ижодкорлик истеъдоди, ҳаётга бўлган меҳр-муҳаббати, фикр доираси кенглиги, инсоний хислатларини тасвирлашдир.

Ойбек сафарда. Унинг мақсади янги асар ёзиш. Бўлажак романига материал тўплаш, шоира буни яхши тўшунади.

Ҳа, адиб сафарда! Учар гиламдай,
Машина елади равон изида.
Далалар яшнайдди, боғи Эрамдай,
Табиатга шайдо адиб кўзида.

Бу йирик кўзларнинг теран нигоҳи,
Терган бўёқларнинг жилваси не тус?
Учқур хаёлларнинг олов қаноти,
Қай аср, қайси давр дамига тўкис,
Уни фақат адиб ўзи қилар ҳис...

Саёҳат давомида улар шоир Ҳамид Олимжон куйлаган Зарафшонни кўрадилар. Адиб илҳом дарди билан кўнглидан ажиб ҳисларни, туйғуларни кечиради. Бу ҳолатни сезгир шоира тезда пайқайди:

Янги қаҳрамонла учраштирдими,
Ё сув парисига қилди рўбарў?
Ё қуёш билан қўл ушлаштирдими,
Ё тоғлардан тушди олдига оҳу?

Кенг яғрин, мош гуруч қўнғироқ сочда,
Сездим ёйилганин янги ҳаяжон...

Улар Навоий шаҳрини, Қарши чўлларини бориб кўрадилар. Асарда лирик қаҳрамон ва адиб ўртасида бўлиб ўтган диалог ҳам асосий мақсадга қаратилган.

— Домла ўзингизга тухмат,
Қачон ухладингиз?
Учириб чироғ,
Бир дам мизғиб олиш наҳотки ғафлат?

дейди лирик қаҳрамон. Адиб қуйидагича жавоб беради:

— Яшаш керак дарёдай уйғоқ,
Саксон дара!
Яна саксон йил севиб,
Кезсам, билсам она ерни нақд деҳқон,
Тўйиб-тўйиб ёзсам қолмасдан армон.

Асарнинг кейинги саҳифаларида адибнинг ҳамиша «дарёдай уйғоқ» эканлиги, унинг ўз асарлари билан ҳамиша халқ хотирида яшайжаги тасвирланади.

Буюк бу уйқуни этаркан ардоқ,
«Ойбек ишлаяпти», — дейди наслар.
Ўз кўркини кўриб тасвирларида
«Ойбек ишлаяпти» дейди аслар.

Ҳа, Ойбек барҳаёт. У ўлгани йўқ. У ўз адабий мери билан ҳамиша яшайверади.

Шоира бу асари билан тиним билмас ижодкор, халқнинг сеvimли ёзувчиси Ойбекнинг бадиий образини яратиб берди.

Зулфиянинг лиро-эпик асарлари ғоявий-бадиий жиҳатдан юксак асарлар бўлиб, у адабиётимиз хазинасига қўшилган ноёб дурдоналардир.

ХУЛОСА

Шоира Зулфиянинг 40 дан ортиқ китоби босилиб чиқди. «Ҳаёт варақалари» (1932), «Темирой» (1936), «Шеърлар», «Қизлар қўшиғи» (1939), «Уни Фарҳод дер эдилар» (1943), «Ҳижрон кунларида» (1944), «Ҳулкар» (1947), «Мен тонгни куйлайман» (1950), «Дугоналар билан суҳбат» (1935), «Ойдин Собирова» (1935), «Юрагимга яқин кишилар» (1958), «Гулларим» (1959), «Танланган асарлар» (1959), «Ҳаёт жилоси» (1961), «Шеърлар» (1963), «Ўйлар» (1965), «Ўйлар» (иккинчи нашри, 1969), «Лолақизғалдоқ» (1970), «Қуёшли қалам» (1971), «Висол» (1972), «Асарлар» (2 томлик, 1973), «Я пою зарю» (1951), «Семурғ» (1951), «Доброго утро люди мира» (1952), «Лирика» (1958), «Стихи» (1961), «Стихотворения» (1961), «Живой дождь» (1965), «Сердце в пути» (1966), «Сюзане» (1966), «Стихи» (1966), «Дар долины» (1966), «Водопад» (1967), «Моя весна» (1967), «Избранные стихотворения» (1967), «Поэма дороги и огня» (1972) шеърӣй тўпламлари нашр этилди.

Бундан ташқари, шоира Зулфия шеърлари қозоқ, қорақалпоқ, тожик, арман, белорус, озарбайжон, бошқирд, қрим татар, қирғиз ва татар тилларига ҳам таржима қилиниб, қардош халқлар китобхонлари қалбига ҳам йўл топган.

Шоира лирикаси ўзбек аёли қалбини ойнадек акс этиради. Унинг шеърларида ўзбек хотин-қизларининг эрк ва озодлик, меҳнат ва тинчлик йўлида олиб борган кураши, унинг гўзаллиги, севги-садоқати, завқ-шавқ билан куйланади. Шоир кўп миллатли Советлар мамлакатадаги халқларнинг дўстлиги, биродарлиги ва қардошлигини юксак маҳорат билан тўлиб-тошиб куйлайди.

«Совет Социалистик Республикалари Иттифоқининг ярим асрлик тарихи — Совет социалистик давлати доирасида бирлашган ҳамма халқлар бузилмас бирлиги ва дўстлигининг вужудга келиши ва ривожланиши табиий. Бу дўстлик Ватанимиз душманларига қарши биргаликда олиб борган курашда совет кишилари тўккан беҳисоб қон билан мустаҳкамланган. Бу дўстлик барча совет кишиларининг биргаликдаги меҳнати, социализм ва коммунизм қуришдаги ўзаро ёрдами билан мустаҳкамланган. Ва бу дўстликни атоқли шоир, Ленин мукофотининг лауреати Ғафур Ғулом, талантли шоир ва ёзувчилар Ойбек, Ҳамид Олимжон, Шайхзода, Уйғун, Зулфия ва бошқалар ўз ижодларида зўр илҳом билан тараннум этдилар»¹

Зулфия фақат шоира сифатида китобхонларга танилгани йўқ. У очерклар, публицистик мақолаларнинг ҳам аuctори, моҳир таржимон. Зулфиянинг «Ойдин Собирова» деб номланган очерки, «Дугоналар билан суҳбат», «Паранжили хотин билан учрашув» каби публицистик мақолалари бор. Шоира чет мамлакатларда бўлганида сафар натижаси сифатида қатор очерклар ёзди. Бу ўринда «Югославия хотиралари», «Қоломбо кабутарлари», «Бирлашган ҳолда илгарига» кабиларни кўрсатиш мумкин. Шу билан бирга, Зулфия Ҳамид Олимжоннинг «Семурғ» поэмаси асосида ёзилган либреттонинг авторидир.

Шоира Зулфия моҳир таржимон ҳам. У Некрасовнинг «Рус аёллари» поэмасини ўзбек тилига таржима этди, Леся Украинанинг «Марварид ёшлар», «Оқшомги соатда», «Умид кутаман», «Қуйларим», Эди Огнецветнинг шеърларини, Саломея Нериснинг «Менинг ўлкам», «Қуйла юрак», «Салом», Марварид Дилбозининг «Меҳнатдир менинг отим», «Онангдай севсин ҳаёт», Мирза Кемпенинг Ҳамза Ҳакимзода Ниёзийга бағишланган шеърларини, С. Шчипачевнинг «Океан тўлқинидай гумбирлаб бирдан», Амрита Притамнинг «Панжоб овози», «Бхангара» асарларини, В. Инбер, М. Исаковский, Якуб Колоснинг асарларини катта маҳорат билан ўзбек китобхонларига етказди.

¹ Ш. Рашидов. Идеология ишнини партиянинг ҳозирги талаблари даражасига кўтарайлик, «Ўзбекистон маданияти» газетаси, 1973 йил 2 март.

Шу билан бирга, кейинги йилларда шоирамиз Ҳиндистон, Япония, Югославия, Миср, Болгария ва бошқа қатор мамлакатларга совет делегациялари составида борди. У ердаги халқларнинг ҳаёти билан яқиндан танишди, таассуротлари натижасида ажойиб асарлар яратди, яқиндан танишган адибаларнинг шеърларини ўзбек тилига таржима қилди. Шоиранинг таржимончилик фаолияти туфайли ўзбек адабиёти қардош халқлар ва чет эл халқлари адабиёти дурдоналари билан бойиди.

Партия ва ҳукуматимиз Зулфиянинг узоқ йиллар ижодини, жамоат фаолиятини муносиб тақдирлаб, уни Ленин ордени, учта «Меҳнат Қизил Байроқ», «Ҳурмат Белгиси» орденлари билан мукофотлади, туғилган кунига 50 йил тўлганида унга «Ўзбекистон халқ шоираси» унвони берилди, туғилган кунининг 60 йиллигида эса «Халқлар дўстлиги» ордени билан мукофотланди. Ижодий фаолияти ва адабиёт ва санъатни ривожлантиришдаги хизматлари учун 1967 йили Халқаро Жаваҳарлал Неру, Ҳамза Давлат мукофоти, 1971 йили Халқаро «Нилуфар» мукофоти, 1972 йили Болгария ҳукуматининг I даражали «Кирилл ва Мифодий» орденини олишга сазовор бўлди.

Шоира шеърларининг кўпи рус тилига таржима қилинган ва рус китобхонлари томонидан севиб ўқилмоқда. Бу ҳақда шоира ёзади: Мен кўпгина рус таржимонлари билан ишлашга мушарраф бўлдим, лекин менинг энг эски ва энг иноқ дўстим Семён Липкиндир. У билан биз кўп жиҳатдан айнан биргаликда ишлаймиз. Бир томондан, мен уни ҳар бир янги асарнинг ички ҳаётига олиб киришга ҳаракат қилсам, у ўз навбатида, кўп вақт мисраларимнинг заиф томонларини кўрсатиб беради, мен эса, бу заиф томонлардан тезроқ қутулиб олишга интиламан, албатта.

Зулфия ёшларга устоз, муаллимдир. Кейинги йилларда иқтидорли шоиралар плеядаси етишиб чиқди. Гулчеҳра Жўраева, Эътибор Охунова, Гулчеҳра Нуруллаева, Ойдин Ҳожиева, Ҳалима Худойбердиева, Ҳамида Каримова каби талантларни шеърятнинг сеҳрли гулбоғига етаклаган ҳам шоира Зулфия бўлди.

Ўзбекистон халқ шоираси Зулфиянинг «Камалак» туркумида «Мен ўтган умрга...» сарлавҳали шеъри бор.

Шоира бу шеърида ўзи яшаган умрига сарҳисоб бергандай бўлади:

Ҳаёт китобин бехос varaқлаб,
Мен ўтган умрга ачинмай қўйдим,
Табассум ўрнида кулдим чарақлаб,
Суйиш керак бўлса телбача суйдим.
Қийганим ипакми,

читми,

ё кимхоб —

Юрак бойлигидан қилмабман парво.
Мени оғушлаган ҳаёт нақ офтоб,
Янги қўшиқталаб унда ҳар сабоҳ.
Мен ўтган умрга ачинмай қўйдим,
Ҳеч кимда кўрмайин умримга ўхшаш.
Суйдим, эркаландим,

айрилдим, куйдим,

Иззат нима — билдим.

Шу-да бир яшаш.

Ҳа, Зулфия опага коммунизм жамияти қуришдек улкан жабҳада халқи билан «тошқиниб тўлиб турган» қалбини илҳом париси тарк этмай, истаганча қўшиқлар яратаверишини истаймиз. Ленин мукофоти лауреати, атоқли шоир Фафур Фулом айтганидек сеvimли шоира-мизга деймиз:

Умрларча давом этсин ватан уфқида парвозинг,
Замон акси садосидек жаранглаб турсин овозинг.
Асрларнинг нидоси янграган ҳар парда сатринг ким,
Ҳаётий шошмақомдир юрак зарбига тенг созинг².

² Фафур Фулом, Зулфия бегимга, «Совет Ўзбекистони» газетаси, 1965 йил 25 ноябрь.

АДАБИЁТЛАР

Зулфия таржимаи ҳолига доир мақолалар

- Ўз тўғримда. Қисқа автобиография, «Шеърлар» китобида. Тошкент, Ўзадабийнашр, 1963, 5—10-бетлар.
- Я пою зарю. Автобиография, журнал «Вопросы литературы», 1965, стр. 56—63.
- Мен тонгни куйлайман. Автобиография, «Куйларим Сизга» китобида, «Тошкент» бадий адабиёт нашриёти, 1965.
- Ҳаёт ва сўз. Автобиографиясига доир фактлар. Ўзбекистон халқ шоираси Зулфия билан «Дружба народов» журналининг махсус мухбири Александр Наумов ўртасидаги суҳбат, «Ҳаёт ва сўз», «Шарқ юлдузи», 1971, 10-сон.

Ўзбек тилида нашр қилинган асарлари

- Ҳаёт варақалари. Тошкент—Самарқанд, Ўздавнашр, 1932.
- Темирой. Тошкент, Ўздавнашр, 1936.
- Шеърлар. Тошкент, Ўздавнашр, 1939.
- Қизлар қўшиғи. Тошкент, Ўздавнашр, 1939.
- Уни Фарҳод дер эдилар. Тошкент, Ўздавнашр, 1943.
- Ҳижрон кунларида. Тошкент, Ўздавнашр, 1944.
- Хулқар. Тошкент, Ўздавнашр, 1947.
- Мен тонгни куйлайман. Тошкент, Бирлашган нашриёт, 1950.
- Дугоналар билан суҳбат. Шеърлар ва мақолалар, Тошкент, 1953.
- Ойдин Собирова. Ҳаёти ва ижоди ҳақида очерк, Тошкент, Ўздавнашр, 1953.
- Юрагимга яқин кишилар. Тошкент, Ўзадабийнашр, 1958.
- Гулларим. Тошкент, Ўзадабийнашр, 1959.
- Танланган асарлар. Тошкент, Ўзадабийнашр, 1959.
- Ҳаёт жилоси. Тошкент, «Урта ва Олий мактаб» нашриёти, 1961.
- Шеърлар. Тошкент, Ўзадабийнашр, 1963.
- Ўйлар. «Тошкент» бадий адабиёт нашриёти, 1965.
- Куйларим Сизга. «Тошкент» бадий адабиёт нашриёти, 1965.
- Ўйлар. 2-нашри. Тошкент бадий адабиёт нашриёти, 1969.
- Лолақизғалдоқ. Тошкент, «Ёш гвардия» нашриёти, 1970.
- Қуёшли қалам. Достон, Тошкент, Ғафур Ғулом номидаги бадий адабиёт нашриёти, 1971.
- Висол. Тошкент, Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1972.
- Асарлар. II томлик. I том. Шеърлар, Тошкент, Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1974.

Рус тилида нашр қилинган асарлари

- Верность. Ташкент, Госиздат УзССР, 1943.
Я пою зарю. Ташкент, Госиздат УзССР, 1951.
Семург. Ташкент, Госиздат УзССР, 1951.
Доброго утра люди мира. М., «Советский писатель», 1952.
Лирика. М., Издание «Правда», 1958.
Стихи. М., Гослитиздат, 1961.
Стихотворения. М., Гослитиздат, 1961.
Живой дождь. М., Гослитиздат, 1965.
Сердце в пути. Ташкент, Издательство литературы имени Гафура Гуляма, 1966.
Сюзане. М., Издательство «Детская литература», 1966.
Стихи. Ташкент, Издательство художественной литературы имени Гафура Гуляма, 1966.
Дар долины. М., Издательство «Огонёк», 1966.
Водопад. Госиздат, Москва, 1967.
Моя весна. М., Издательство «Советская литература», 1967.
Избранные стихотворения. Болгария, Издательство «Народная культура», 1967.
Поэма дороги и огня. Издательство литературы и искусства имени Гафура Гуляма, 1972.

Қардош халқлар тилларида

Қозоқ тилида

- Олендер. Ауд. Т. Молағалиев жене А. Қаз мемкор ке медесбас, 1960.
Стихи. Алмаата, 1962.

Қорақалпоқ тилида

- Лирика. Ауд. И. Юсупов, Нокис, Қарақалпақмамбас, 1962.

Тожиқ тилида

- Қатра. Душанбе, 1963.

Арман тилида

- Лирика. Армения. 1961.

Белорус тилида

- Лирика. Армения, 1961.

Озарбайжон тилида

- Стихи. Баку, 1969.

Бошқирд тилида

Умр дафтаридан, Башқириздат, 1969.

Қрим-татар тилида

Куйларим Сизга, Фафур Фулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1972.

Қирғиз тилида

Шеърлар, Фрунзе, Қирғизистон нашриёти, 1973.

Татар тилида

Урик чечаклари, Издательство татар — книга, 1974.

Зулфия ижоди ҳақида илмий адабиёт

- Саъдий А. Социалистик ёш наслнинг биринчи ижодий қадамлари тўғрисида, «Қитоб ва инқилоб», 1933, 6-сон.
- Охундий Н. Сўзбоши ўрнида, «Ҳаёт варақалари» китобида. Тошкент—Самарқанд, Ўздавнашр. 1932, 3—5-бетлар.
- Олимжон А. Шоира Зулфия, Танқидий-биографик очерк, Тошкент, ЎзФА нашриёти, 1953.
- Насриддинов Ф. «Дугоналар билан суҳбат» тўплами ҳақида, Шарқ юлдузи, 1955, 3-сон.
- Икромов О. Зулфия ижоди, УзДУ асарлари, янги серия, Самарқанд, 1956. 63-сон.
- Мусина Ғ. Ўзбек қизининг овози, «Шарқ юлдузи», 1958, 3-сон.
- Жалолов Т. Юрагимга яқин туйғулар, «Ўзбекистон маданияти», 1958 йил, 22 ноябрь.
- Мусина Ғ. Зулфия — тинчлик ва дўстлик жарчиси, Андижон педагогика институтининг илмий ишлари, Андижон, 1961.
- Мусина Ғ. Зулфия — публицист, «Ўзбек тили ва адабиёти масалалари», 1961, 2-сон.
- Мусина Ғ. Зулфиянинг ижодий йўли, Тошкент, Ўзадабийнашр, 1961.
- Султонова М. Зулфия ижодида тема ва ғоя, «Ўзбекистон маданияти» 1961 йил 4 март.
- Султонова М. Шоира Зулфия, Тошкент, «Қизил Ўзбекистон», «Правда Востока» ва «Ўзбекистони сурх» бирлашган нашриёти, 1962.
- Султонова М. ва Олимжон А. Зулфия, «Ўзбек совет адабиёти очерки», II том, Тошкент, ЎзФА нашриёти, 1962, 689—719-бетлар.
- Каримов Э. Юрагимга яқин кишилар, «Маҳорат мактаби», Тошкент, Ўзадабийнашр, 1962.
- Султонова М. Ўзбек совет адибалари, Тошкент, «Қизил Ўзбекистон», «Правда Востока» ва «Ўзбекистони Сурх» бирлашган нашриёти, 1963.
- Насриддинов Ф. Севимли шоира, «Ўзбекистон маданияти», 1963 йил 9 январь.

- Акбаров А. Қалб куйчиси, Тошкент, Ўзбекистон КП Марказий Комитетининг Бирлашган нашриёти, 1965.
- Абдуллаев В. Ўзбекистон булбули, «Ленин йўли», 1965 йил 21 ноябрь.
- Қаюмов Л. Шоира Зулфия, «Тошкент» бадиий адабиёт нашриёти, 1965.
- Мирзаев С. Нодир талант. «Ленин йўли», 1965 йил 25 ноябрь.
- Зоҳидов В. Халқ шоираси. «Совет Ўзбекистони», 1965 йил 25 ноябрь.
- Миртемир. Атоқли ва ардоқли, «Ўзбекистон хотин-қизлари», 1965, 9-сон.
- Ахмеджанова К. Оташин публицист, «Ленин йўли», 1965 йил 21 ноябрь.
- Икромов О. Севимли адиба, «Ленин йўли», 1965 йил 2 ноябрь.
- Шукуров Н. Қаламнинг қудрати, «Ленин йўли», 1965 йил 21 ноябрь.
- Тўрабекова С. Совет қизининг овози, «Ўзбекистон маданияти», 1965 йил 17 ноябрь.
- Сайдинов Қ. Қозоқ элининг мафтунни, «Ўзбекистон маданияти», 1965 йил 20 ноябрь.
- Шарипов Ж. Моҳир таржимон, «Ўзбекистон маданияти», 1965 йил 20 ноябрь.
- Рашидов А. Замон поэтикаси, «Ўзбекистон маданияти», 1965 йил 17 ноябрь.
- Султонова М. Ҳаётбахш лирика, «Ўзбекистон маданияти», 1965 йил 9 октябрь.
- Владимирова Н. Ҳамиша навқирон, «Шарқ юлдузи», 1965, 10-сон.
- Марварид Дилбози. Азиз Зулфия, «Шарқ юлдузи», 1965, 10-сон.
- Шоира Зулфия ижодхонасида. «Совет Ўзбекистони», 1965 йил 10 октябрь.
- Мамажонов С. Қалб оташини ўз халқига бахш этган шоира, «Ўқитувчилар газетаси», 1965 йил 24 ноябрь.
- Ойбек. Хассос ижодкор, «Ўзбекистон маданияти», 1965 йил 10-сон.
- Эди Огнецвет. Раҳмат Зулфиям, «Шарқ юлдузи», 1965 йил, 10-сон.
- Сувонқулов И. Зулфия лирикасида ижтимоий мотивлар, «Ленин байроғи», 1965 йил 20 ноябрь.
- Сувонқулов И. Замон билан ҳамоҳанг, «Қашқадарё ҳақиқати», 1965 йил 24 ноябрь.
- Мамажонов С. Уруш ва ҳижрон, «Шеърят бахсида» китобида, Фафур Ғулом номидаги бадиий адабиёт нашриёти, 1970.
- Ҳасанова Ҳ. Бахти кулган шоиралар, Тошкент, «Ўзбекистон» нашриёти, 1976.
- Ҳасанова Ҳ. Навоий даҳоси ёр бўлган шоира, «Ленин йўли», 1971 йил 9 февраль.
- Ҳасанова Ҳ. Унинг сози ёри қўлида, «Ленин йўли», 1971 йил 27 апрель.
- Ҳасанова Ҳ. Шоиралар назмида Ленин, «Ленин йўли», 1970 йил 25 март.

- Ғофуров И. Шалола шабадалари, «Жозоба» номли китобда, Тошкент, Ғафур Ғулом номидаги бадий адабиёт нашриёти, 1970.
- Ҳаёт ва сўз, «Ўзбекистон халқ шоираси Зулфия билан суҳбат», «Шарқ юлдузи», 1971 йил, 10-сон.
- Ғофуров И. Хотирадаги сатрлар, «Ўзбекистон маданияти», 1972 йил 10 ноябрь.
- Иброҳимов М. «Қуёшли қалам»дан қуюлган туйғу, «Ўзбекистон маданияти», 1972 йил 18 июль.
- Нуриддинов М. Табиатнинг туйғун куйчиси, «Гулистон», 1972 йил, 10-сон.
- Қаюмов Л. Замондошлар, Тошкент, Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1972.
- Холматов Ш. «Қуёшли қалам» ҳақида, «Ленин йўли», 1972 йил 21 январь.
- Умуров. Ҳ. Рус аёллари Зулфия оҳангида, «Ленин йўли», 1972 йил 3 декабрь.
- Охунова Э. Теран мисралар, «Совет Ўзбекистони», 1974 йил 17 апрель.
- Каримов Н. ва Султонова М. Зулфия, Ўзбек совет адабиёти тарихи, 3-том, 1-китоб, Тошкент, Ўзбекистон ССР «Фан» нашриёти, 1972.
- Миртемир. Зулфияхоним ҳақида, Зулфиянинг «Висол» тўпламига сўзбоши, Тошкент, Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1972.
- Шарипов Ж. Зулфиянинг ижоди, «Таржима санъати» китобида, Тошкент, Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1973.
- Султонова М. Ижод саҳифалари, Тошкент, Ўзбекистон ССР «Фан» нашриёти, 1975.